

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра Практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему

«Конфліктність як психологічна характеристика учнів старшого віку»

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 2 курсу, групи

ДПс-24мг

спеціальності : 053 Психологія

(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

_____ /Катерина ДАВИДЕНКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Керівник _____ /Ігор ПРИХОДЬКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Рецензент _____ /Генадій ЗЕЛЕНІН

(підпис)

(ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о. завідувачка кафедри _____ /Наталія КУЧЕРЕНКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ /Галина ЮДІНА

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ /Маргарита МИХАЛЕНКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра Практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Практична психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри

_____ Н.С.КУЧЕРЕНКО

(підпис)

«___» _____ 2025р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

_____ Давиденко Катерина Олександрівна _____

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема «Конфліктність як психологічна характеристика учнів старшого віку»
керівник роботи Приходько І.І., д.психол.н., професор,
затверджені наказом по університету №4801-5/3664 від 06.10.2025

2. Строк подання студентом роботи 28.11.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- 1) Провести теоретичний аналіз.
- 2) Провести емпіричний аналіз.
- 3) Провести кореляційний аналіз.
- 4) Сформуувати психокорекційну програму та надати рекомендації.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Робота з літературними джерелами, складання бібліографії з теми, написання теоретичної частини роботи.
2	Підбір психодіагностичних методик та проведення дослідження.
3	Математико-статистична обробка даних дослідження. Опис експериментальних даних дослідження.
4	Оформлення висновків та рекомендацій.
5	Підготовка та подання дипломної роботи до захисту (здача дипломної роботи керівникові на перевірку; виправлення зроблених зауважень; здача остаточного варіанта дипломної роботи; отримання відгуку та рецензії; підготовка виступу).

5.Дата видачі завдання _____ **07.11.2025** _____

Студент

(підпис)

К.О.Давиденко

(ініціали, прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

І.І.Приходько

(ініціали, прізвище)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 73 сторінок, 9 таблиць, 25 використаних літературних джерел.

Об'єктом дослідження є учні старшого шкільного віку як соціально-психологічна група.

Предметом дослідження є конфліктність як психологічна характеристика особистості старшокласника.

Метою даної роботи є вивчення проявів конфліктності у старшокласників та визначення факторів, що впливають на її формування.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу щодо психології конфліктності та її типології у підлітків.
2. Виявити рівень конфліктності серед учнів старшого віку за допомогою психологічних методик.
3. Визначити взаємозв'язок конфліктності з особистісними характеристиками учнів.
4. Розробити рекомендації для педагогів і психологів щодо зниження рівня конфліктності та формування конструктивних стратегій вирішення конфліктів.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження педагогами та шкільними психологами для попередження конфліктних ситуацій та розвитку соціально-емоційної компетентності учнів.

Ключові слова: шкільний вік, конфліктність, підлітки..

ABSTRACT

Thesis contains: 73 pages, 9 tables, 25 used literature sources.

The object of the study is senior high school students as a socio-psychological group.

The subject of the study is conflict as a psychological characteristic of a senior high school student's personality.

The purpose of this work is to study the manifestations of conflict in senior high school students and to identify the factors that influence its formation.

Research tasks:

1. Analyze scientific literature on the psychology of conflict and its typology in adolescents.
2. Identify the level of conflict among older students using psychological methods.
3. Determine the relationship between conflict and the personal characteristics of students.
4. To develop recommendations for teachers and psychologists on reducing the level of conflict and forming constructive conflict resolution strategies.

The practical significance lies in the possibility of using the research results by teachers and school psychologists to prevent conflict situations and develop students' social and emotional competence.

Keywords: school age, conflict, adolescents.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНФЛІКТНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧНІВ	10
1.1. Психологічна сутність конфлікту та конфліктності.....	10
1.2. Типологія конфліктності у підлітковому та старшому шкільному віці.....	17
1.3. Фактори, що впливають на формування конфліктності у старшокласників.....	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ	30
2.1. Організація та методи дослідження.....	30
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	32
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	47
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	49
3.1. Розробка рекомендацій для учителів, психологів і батьків.....	49
3.2. Програми розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів.....	56
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Конфлікти є невід'ємною частиною життя людини та проявляються у всіх соціальних сферах. У шкільному середовищі вони особливо помітні, оскільки учні старшого віку проходять період активного психофізіологічного та соціального розвитку. У цей період формується особистість, розвиваються ціннісні орієнтації, моральні та етичні стандарти, відбувається становлення міжособистісних навичок. Старшокласники часто стикаються з різними видами конфліктів: із однолітками, педагогами, членами сім'ї або внутрішніми конфліктами, пов'язаними з особистими сумнівами та самооцінкою. Висока конфліктність може призводити до негативних наслідків, таких як зниження успішності, соціальна дезадаптація, емоційне вигорання та агресивна поведінка. З іншого боку, усвідомлена робота над власною конфліктністю і розвиток конструктивних стратегій вирішення суперечок сприяють формуванню психологічної стійкості, емпатії, уміння ефективно спілкуватися та співпрацювати.

Сучасні освітні системи прагнуть не лише передати знання, а й виховати соціально зрілу, психологічно стійку особистість. Тому дослідження конфліктності старшокласників є надзвичайно актуальним, оскільки воно дозволяє:

1. Виявити психологічні закономірності виникнення конфліктних ситуацій серед учнів.
2. Зрозуміти взаємозв'язок між конфліктністю та іншими особистісними характеристиками, такими як темперамент, емоційна стійкість, самоконтроль, соціальні навички.
3. Розробити ефективні психологічні рекомендації для учителів, шкільних психологів і батьків щодо зниження рівня конфліктності та формування конструктивних стратегій поведінки.

Актуальність теми зумовлена також соціальними змінами в сучасному суспільстві, збільшенням впливу цифрового середовища, високим рівнем стресу та

конкуренції серед підлітків, що підвищує ризик конфліктних ситуацій. Отже, дослідження конфліктності старшокласників є важливим як для розвитку теоретичної психології, так і для практичної роботи у школі.

Об'єктом дослідження є учні старшого шкільного віку як соціально-психологічна група.

Предметом дослідження є конфліктність як психологічна характеристика особистості старшокласника.

Метою даної роботи є вивчення проявів конфліктності у старшокласників та визначення факторів, що впливають на її формування.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу щодо психології конфліктності та її типології у підлітків.
2. Виявити рівень конфліктності серед учнів старшого віку за допомогою психологічних методик.
3. Визначити взаємозв'язок конфліктності з особистісними характеристиками учнів.
4. Розробити рекомендації для педагогів і психологів щодо зниження рівня конфліктності та формування конструктивних стратегій вирішення конфліктів.

Гіпотеза дослідження. Передбачається, що рівень конфліктності у старшокласників залежить від особистісних характеристик, соціального середовища та стилю взаємодії з оточенням; використання спеціальних психологічних методик дозволяє ефективно оцінити ці прояви та надати практичні рекомендації щодо їх корекції.

Методи дослідження: Анкетування “Рівень конфліктності особистості”, Методика Томаса-Кіла, Методика Айзенка (Eysenck Personality Questionnaire – EPQ) для оцінки темпераменту.

База дослідження: Приватний ліцей «Харківський колегіум» Харківський

області.

Характеристика вибірки: 35 підлітків віком від 14 до 16 років.

Наукова новизна та практичне значення. Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні конфліктності старшокласників з урахуванням їхніх особистісних рис та соціального контексту. Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження педагогами та шкільними психологами для попередження конфліктних ситуацій та розвитку соціально-емоційної компетентності учнів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНФЛІКТНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧНІВ

1.1. Психологічна сутність конфлікту та конфліктності

У психології конфлікт розглядається як складний соціально-психологічний процес, що виникає внаслідок зіткнення протилежних інтересів, потреб, цінностей або установок між особистістю та іншими людьми, соціальними групами чи нормами суспільства. Конфлікт є природною частиною міжособистісної взаємодії й відображає складність людських відносин. Він проявляється у зіткненні позицій, прагнень або цілей, які не можуть бути реалізовані одночасно без певних поступок однієї зі сторін.

З психологічного погляду конфлікт — це не лише боротьба між сторонами, а й важливий механізм розвитку особистості, групи та суспільства загалом. Завдяки конфліктам виявляються внутрішні суперечності, формується самосвідомість, вдосконалюються комунікативні навички та розвивається вміння шукати компроміси. Разом із тим, якщо конфлікт не врегульований своєчасно або набуває деструктивного характеру, він може спричиняти психологічний стрес, руйнувати стосунки та створювати негативний емоційний фон у колективі.

У шкільному середовищі конфлікти є невід'ємною частиною процесу соціалізації підлітків і старшокласників. У цьому віці учні активно формують власну особистісну позицію, відстоюють самостійність, намагаються реалізувати індивідуальні потреби у визнанні, авторитеті та самоствердженні. Саме тому конфлікти між учнями, а також між учнями та педагогами, можуть виникати досить часто. Вони проявляються у різних формах — від побутових непорозумінь і

суперечок до серйозних міжособистісних протистоянь, що впливають на навчальну мотивацію, самооцінку та психологічне благополуччя учнів.

Психологічно конфлікт має низку характерних ознак, які допомагають його виявити, проаналізувати та розуміти внутрішню структуру:

1. **Наявність протиріччя.** Конфлікт виникає лише тоді, коли є певна суперечність між сторонами. Це може бути розбіжність у потребах (наприклад, бажання учня проявити ініціативу, що не збігається з очікуваннями вчителя щодо дисципліни), у цінностях (наприклад, різне ставлення до навчання, дружби, справедливості) або в поглядах на ситуацію. Протиріччя створює напруження, активізує учасників взаємодії та спонукає їх до пошуку шляхів вирішення. Саме воно є основною рушійною силою розвитку конфлікту, визначаючи його спрямованість і динаміку.
2. **Емоційна складова.** Конфлікт неможливо відокремити від емоційної сфери людини. Він завжди супроводжується яскравими переживаннями — гнівом, образою, роздратуванням, тривогою, страхом або навіть почуттям провини. Ці емоції відображають ступінь залученості людини в ситуацію і часто визначають її поведінку. Висока емоційна напруженість ускладнює можливість раціонального мислення та конструктивного діалогу, тоді як уміння керувати емоціями сприяє мирному врегулюванню конфлікту. Отже, рівень емоційної зрілості є важливою передумовою конструктивного виходу з суперечливої ситуації.
3. **Суб'єктивна оцінка ситуації.** Конфлікт має суб'єктивний характер, тобто існує лише тоді, коли учасник взаємодії сприймає певну ситуацію як загрозливу або несправедливу. Для однієї особи ситуація може бути нейтральною, тоді як для іншої — конфліктною. Це свідчить про те, що конфлікт формується у свідомості людини, залежить від її досвіду, установок, цінностей, рівня самооцінки та емоційної стійкості. Сприйняття конфлікту як виклику, а не як загрози, визначає, яким буде його результат —

конструктивним чи деструктивним.

4. Активна взаємодія сторін. Конфлікт завжди передбачає певну активність учасників, які прагнуть вплинути на ситуацію та реалізувати власні інтереси. Це може проявлятися як у словесній формі (дискусії, суперечки, аргументація позицій), так і в поведінкових реакціях (ігнорування, демонстративна поведінка, опір, відкриті прояви агресії). Активна взаємодія може мати як конструктивний характер — коли сторони прагнуть знайти спільне рішення, — так і деструктивний, коли кожен намагається нав'язати свою волю.

Крім основних ознак, варто підкреслити, що конфлікт — це процес, який має певні етапи розвитку: виникнення протиріччя, його усвідомлення, зростання емоційної напруги, відкрите протистояння і, зрештою, вирішення або згасання конфлікту. Кожен етап характеризується специфічними психологічними механізмами, такими як проекція, захист, раціоналізація, що впливають на сприйняття ситуації й поведінку учасників.

Таким чином, конфлікт у психології трактується не лише як зіткнення інтересів, а як динамічний процес соціальної взаємодії, що має як руйнівний, так і розвивальний потенціал. У шкільному середовищі його правильне розуміння, своєчасне виявлення та конструктивне вирішення є надзвичайно важливими умовами формування здорового психологічного клімату, збереження емоційного благополуччя учнів і підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Конфлікти поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішній конфлікт виникає всередині особистості, коли її потреби, бажання, цінності або моральні орієнтири вступають у протиріччя один з одним. Наприклад, старшокласник може відчувати бажання активно спілкуватися з однолітками, але водночас переживати тривогу через страх осуду. Зовнішній конфлікт виникає між особистістю та іншими людьми або групами, коли різниця інтересів або поглядів породжує напруженість і суперечності. У школі зовнішні конфлікти часто проявляються між

учнями, між учнем та педагогом або між групами учнів.

Конфліктність – це стабільна психологічна характеристика особистості, яка визначає схильність людини вступати у конфліктні ситуації та специфіку її поведінки у таких обставинах. Вона відображає індивідуальні особливості взаємодії людини з оточенням, її здатність реагувати на протиріччя, а також ефективно вирішувати суперечності, що виникають у соціальних контактах.

Конфліктність не є випадковою реакцією на конкретну ситуацію, а формою особистісної стійкості, що проявляється у різних соціальних сферах – у стосунках з однолітками, педагогами, членами родини та колективами. Дослідження конфліктності дозволяє зрозуміти психологічні механізми поведінки особистості у стресових та суперечливих ситуаціях, а також передбачити ймовірність виникнення конфліктів у певних умовах.

Конфліктність особистості є інтегральною соціально-психологічною характеристикою, що відображає індивідуальні особливості поведінки, емоційних реакцій та когнітивних процесів у ситуаціях протиріч. Вона визначає, наскільки людина схильна вступати у суперечки, як реагує на напруження у міжособистісних стосунках і які стратегії обирає для подолання конфліктів. У підлітковому та юнацькому віці, зокрема у старшокласників, рівень конфліктності має особливе значення, адже саме в цей період формуються базові комунікативні навички, емоційна саморегуляція та соціальна відповідальність.

Конфліктність включає декілька взаємопов'язаних аспектів, що відображають різні рівні психічної організації особистості: емоційний, когнітивний, поведінковий та соціальний. Кожен із них виконує важливу роль у становленні стилю міжособистісної взаємодії.

1. Схильність до конфліктів

Цей компонент відображає частоту, інтенсивність і готовність особистості вступати у конфліктні ситуації. Схильність до конфліктів формується під впливом темпераменту, стилю виховання, попереднього досвіду та особистісних установок.

Старшокласники з високою схильністю до конфліктів часто демонструють підвищену імпульсивність, емоційну збудливість, низьку толерантність до фрустрації. Вони швидко реагують на подразники, схильні перебільшувати значення дрібних суперечок, що може призводити до частих непорозумінь з однолітками та педагогами.

Натомість низька схильність до конфліктів може свідчити як про високий рівень самоконтролю, так і про надмірну поступливість або уникання проблемних ситуацій. У таких випадках учень може пригнічувати власні емоції, що потенційно призводить до внутрішньої напруги та прихованих форм конфліктності.

2. Емоційна реактивність

Емоційна реактивність визначає, наскільки інтенсивно людина реагує на конфліктні стимули. Цей аспект пов'язаний із властивостями нервової системи, рівнем емоційного інтелекту та навичками саморегуляції. Підвищена емоційна реактивність у старшокласників часто проявляється у вигляді гніву, роздратування, тривоги або агресії, що ускладнює конструктивне спілкування. Такі учні можуть швидко втрачати контроль над емоціями, що сприяє ескалації конфлікту.

Низький рівень реактивності, навпаки, свідчить про врівноваженість і стресостійкість. Такі підлітки здатні оцінювати ситуацію об'єктивно, не піддаючись імпульсивним діям. Водночас надмірно низька емоційна чутливість може вказувати на байдужість або емоційну відстороненість, що також негативно позначається на взаєминах.

3. Поведенкові стратегії у конфлікті

Поведінковий компонент конфліктності виявляється у виборі певної стратегії реагування на суперечливу ситуацію. Відомі п'ять основних стратегій, описаних К. Томасом і Р. Кілманом:

- Уникання — пасивна позиція, коли особа намагається не брати участі у суперечці, сподіваючись, що проблема вирішиться сама собою. Така

стратегія може знижувати гостроту конфлікту, але часто призводить до накопичення напруги.

- Поступливість — прагнення зберегти гармонію у стосунках ціною власних інтересів. Характерна для осіб із підвищеною емпатійністю, але може викликати відчуття незадоволеності та внутрішнього протесту.
- Компроміс — взаємні поступки обох сторін. Це найбільш збалансована стратегія, яка дозволяє частково задовольнити потреби кожного учасника конфлікту.
- Конкуренція — активне відстоювання власних інтересів, часто без урахування позиції іншого. Вона може бути ефективною у ситуаціях, де потрібна рішучість, однак у міжособистісних стосунках часто провокує напруження.
- Співпраця — найконструктивніша стратегія, заснована на відкритому діалозі та пошуку взаємовигідного рішення. Розвиток здатності до співпраці є одним із головних завдань психологічного виховання підлітків.

Вибір стратегії залежить від рівня розвитку комунікативних навичок, самооцінки, емоційного інтелекту та соціальної зрілості особистості.

4. Соціальна спрямованість

Соціальна спрямованість відображає готовність особистості враховувати позицію інших людей, проявляти емпатію, повагу та толерантність у спілкуванні. Високий рівень соціальної спрямованості сприяє конструктивному вирішенню суперечок, розвитку довіри у міжособистісних стосунках та попередженню деструктивних конфліктів. Такі учні зазвичай відкриті до співпраці, здатні слухати й домовлятися. Низька соціальна спрямованість, навпаки, характеризується егоцентризмом, зневагою до думки інших, що підвищує ризик агресивних або маніпулятивних форм поведінки.

Отже, конфліктність особистості є багатовимірним психологічним феноменом, який охоплює емоційні, когнітивні, поведінкові та соціальні аспекти.

Йї аналіз дозволяє глибше зрозуміти причини виникнення міжособистісних суперечок у шкільному середовищі, прогнозувати типові реакції учнів у стресових ситуаціях і розробляти ефективні психокорекційні програми для формування навичок конструктивного спілкування та попередження конфліктів.

Конфліктність проявляється через конкретні конфлікти та водночас істотно впливає на їх перебіг і наслідки. Вона визначає, як учень поводить у ситуаціях протиріччя, наскільки активно або пасивно реагує на конфліктні стимули та якими стратегіями користується для його розв'язання.

Учні зі високим рівнем конфліктності зазвичай демонструють підвищену емоційну нестійкість. Їхні реакції на суперечливі ситуації часто характеризуються агресивністю, різкою критикою інших або впертістю у відстоюванні власної позиції. Така поведінка може призводити до ескалації конфліктів, погіршення міжособистісних відносин і навіть до формування негативного соціального досвіду, який впливає на подальше навчання та психологічне благополуччя.

Учні з низьким рівнем конфліктності, навпаки, рідше вступають у відкриті суперечки та намагаються уникати протиріч. Вони частіше йдуть на компроміс або обирають стратегічне уникнення конфліктів. Хоч така поведінка дозволяє підтримувати мир у колективі, іноді вона може перешкоджати реалізації власних інтересів, спричиняти внутрішнє напруження або накопичення невисловлених емоцій.

Дослідження конфліктності учнів дає змогу глибше зрозуміти психологічні механізми їхньої поведінки у складних соціальних ситуаціях. Воно дозволяє виявити, які фактори визначають схильність до конфліктів, якими емоційними та поведінковими стратегіями користуються учні, та як ці особливості впливають на соціальну адаптацію. Результати таких досліджень можуть стати основою для розробки ефективних психологічних програм та тренінгів, спрямованих на розвиток навичок конструктивного вирішення суперечок, управління емоціями та формування міжособистісної компетентності старшокласників.

1.2. Типологія конфліктності у підлітковому та старшому шкільному віці

Конфліктність у підлітковому та старшому шкільному віці є важливою психологічною характеристикою, оскільки цей період характеризується активним розвитком особистості, формуванням цінностей, соціальної ідентичності та міжособистісних навичок. Підлітки та старшокласники перебувають у стані постійного балансу між прагненням самостійності та потребою у соціальному прийнятті, що часто призводить до виникнення конфліктних ситуацій.

На основі сучасних психологічних досліджень виділяють кілька типів конфліктності, що відображають поведінкові, емоційні та соціальні особливості старшокласників. Кожен тип характеризується певними стратегіями реагування на конфліктні ситуації та рівнем емоційної регуляції.

1. Конструктивна конфліктність

Учні з цим типом конфліктності здатні ефективно вирішувати суперечки через обговорення, співпрацю та пошук компромісу. Вони вміють контролювати власні емоції, аналізувати ситуацію та враховувати інтереси інших учасників конфлікту. Конструктивна конфліктність сприяє розвитку соціальних навичок, формуванню емпатії та позитивної взаємодії у колективі. Такі учні частіше демонструють здатність вирішувати проблеми мирним шляхом, зберігаючи дружні стосунки та створюючи сприятливу атмосферу для співпраці.

2. Деструктивна конфліктність

Цей тип характеризується агресивною, впертою або маніпулятивною поведінкою у конфліктних ситуаціях. Учні з деструктивною конфліктністю часто ігнорують думку інших, наполягають на власній позиції та можуть використовувати тиск або психологічні маніпуляції для досягнення мети. Така поведінка часто призводить до ескалації конфліктів, погіршення міжособистісних

відносин та соціальної дезадаптації. Деструктивна конфліктність може бути наслідком низької емоційної регуляції, недостатнього розвитку соціальної компетентності або впливу стресових факторів у навчальному середовищі.

3. Пасивна конфліктність

Учні з пасивним типом конфліктності намагаються уникати конфліктів, навіть якщо їхні інтереси порушуються. Вони рідко відстоюють власну позицію, часто йдуть на компроміси або поступаються в суперечках. Пасивна конфліктність допомагає підтримувати мир у колективі та запобігати відкритим конфліктам. Водночас вона може призводити до внутрішнього напруження, накопичення негативних емоцій та зниження самооцінки. Цей тип конфліктності часто спостерігається у учнів із високою чутливістю до оцінки оточення та страхом соціального відторгнення.

4. Змішана конфліктність

Змішаний тип конфліктності поєднує ознаки кількох типів поведінки. Наприклад, учень може уникати конфліктів з однолітками, але проявляти агресивність у стосунках із педагогами. Такий тип часто формується під впливом ситуаційних факторів, особистісних особливостей та рівня соціальної компетентності. Змішана конфліктність є динамічною і може змінюватися залежно від умов навчального середовища, характеру взаємодії у колективі та внутрішнього стану учня.

Таким чином, типологія конфліктності дозволяє не лише описати поведінкові стратегії учнів у конфліктних ситуаціях, а й прогнозувати їхню соціальну адаптацію, ефективність взаємодії з оточенням та потребу у психологічній підтримці. Розуміння цих типів є важливим для педагогів та шкільних психологів, оскільки допомагає розробляти ефективні методики розвитку конструктивних навичок вирішення суперечок та формування соціально-емоційної компетентності старшокласників.

Формування типів конфліктності у старшокласників визначається

комплексом взаємопов'язаних факторів, які впливають як на частоту виникнення конфліктів, так і на способи їхнього вирішення. Розуміння цих факторів дозволяє прогнозувати поведінку учнів у конфліктних ситуаціях та розробляти ефективні програми психологічної підтримки.

1. Особистісні характеристики

Особистість учня є ключовим чинником, що визначає рівень конфліктності.

До важливих характеристик належать:

- Темперамент – визначає швидкість і інтенсивність емоційних реакцій. Наприклад, холерики частіше проявляють імпульсивність і схильність до відкритих конфліктів, а флегматики – спокій і пасивність у суперечках.
- Емоційна стійкість – здатність контролювати свої емоції у стресових та конфліктних ситуаціях. Учні з високою емоційною стійкістю рідше вдаються до агресії або імпульсивних дій.
- Рівень самоконтролю – визначає здатність стримувати емоції, обирати адекватну поведінку та знаходити компроміси під час конфлікту.

2. Соціальне оточення

Соціальне середовище, у якому перебуває учень, значно впливає на формування його конфліктності:

- Колектив однолітків – рівень підтримки, конкуренції та взаємоповаги у класі визначає частоту конфліктів і стратегії їхнього вирішення.
- Стиль виховання батьків – авторитарний стиль може формувати підвищену агресивність або пасивність, демократичний сприяє розвитку конструктивних навичок спілкування.
- Взаємодія з педагогами – педагогічна підтримка та справедливе оцінювання стимулюють розвиток соціально-емоційної компетентності, тоді як конфліктні стосунки з учителями можуть посилювати деструктивну конфліктність.

3. Соціально-психологічні умови

Навчальний колектив створює певну соціально-психологічну атмосферу, що впливає на поведінку учнів:

- Атмосфера в класі – довіра, взаємоповага та взаєморозуміння сприяють зниженню рівня конфліктності.
- Конфліктогенні ситуації – суперечки за оцінки, участь у конкурсах, різні інтереси учнів можуть провокувати появу конфліктів.
- Конкуренція серед учнів – надмірна конкуренція стимулює агресивну поведінку та підвищує ризик конфліктів.

4. Середовище навчання

Форми навчальної діяльності та можливості для самовираження впливають на прояви конфліктності:

- Участь у групових проектах та командній роботі – розвиває навички співпраці та конструктивного вирішення суперечок, але може підвищувати конфліктність при нерівномірному розподілі обов'язків.
- Навчальна та позакласна активність – залучення до гуртків, конкурсів, спортивних секцій формує соціальні навички та допомагає контролювати емоції.
- Можливості для самовираження – підтримка ініціативи учнів знижує рівень пасивної конфліктності і сприяє розвитку конструктивних стратегій поведінки.

Таким чином, конфліктність у старшокласників формується під впливом складної взаємодії особистісних, соціальних і навчальних чинників. Усвідомлення цих факторів дозволяє педагогам і психологам створювати умови, що сприяють розвитку конструктивних стратегій поведінки, формуванню емоційної стійкості та ефективної взаємодії у шкільному колективі.

У підлітковому та старшому шкільному віці конфліктність є не лише характерною ознакою емоційного розвитку, а й важливим індикатором соціальної адаптації та психологічного становлення особистості. У цей період формуються

основи самосвідомості, система цінностей, моральні орієнтири та здатність до саморегуляції, що безпосередньо впливають на стиль поведінки у конфліктних ситуаціях.

Високий рівень деструктивної конфліктності може свідчити про емоційну нестійкість, низький рівень самоконтролю, імпульсивність та труднощі у побудові гармонійних взаємин з оточенням. Такі учні схильні до агресивних реакцій, неприйняття критики, демонстрації переваги або опору вимогам авторитетних осіб. Це, своєю чергою, ускладнює процес соціалізації, знижує рівень довіри у колективі та може стати причиною ізоляції або конфліктів із педагогами й однолітками.

Низький рівень або пасивна конфліктність, навпаки, часто відображає невпевненість у собі, страх негативної оцінки, залежність від думки оточення або недостатній рівень розвитку комунікативних навичок. Такі учні уникають відкритих суперечок, схильні до поступливості навіть у ситуаціях, де потрібен захист власної позиції. Це може призводити до внутрішньої напруги, зниження самооцінки та труднощів у формуванні активної життєвої позиції.

Розуміння типології конфліктності має важливе практичне значення для педагогічної та психологічної роботи в закладах освіти. Визначення типу конфліктної поведінки дозволяє педагогам і шкільним психологам не лише прогнозувати реакції учнів у проблемних ситуаціях, а й формувати індивідуальні програми психологічної підтримки. Зокрема, це сприяє розвитку емоційної саморегуляції, комунікативної компетентності, навичок конструктивного спілкування та попередженню ескалації міжособистісних конфліктів у шкільному середовищі.

Таким чином, конфліктність у старшокласників може розглядатися як психологічний маркер рівня соціального розвитку, що відображає ступінь сформованості емоційної зрілості, самостійності та відповідальності у міжособистісних відносинах.

1.3. Фактори, що впливають на формування конфліктності у старшокласників

Формування конфліктності у старшокласників є результатом складної взаємодії біологічних, соціальних та психологічних чинників. У цей віковий період відбуваються значні зміни у сфері самосвідомості, емоційної регуляції та соціальної взаємодії. Старшокласники активно шукають власну ідентичність, прагнуть незалежності від дорослих, водночас залишаючись емоційно залежними від думки однолітків. Це створює передумови для виникнення різних типів конфліктної поведінки.

1. Особистісні фактори

Особистісні риси учнів є ключовими детермінантами рівня конфліктності та визначають, як старшокласник реагує на суперечливі ситуації. Вони впливають не лише на частоту виникнення конфліктів, а й на вибір стратегій їхнього вирішення. Основні особистісні фактори включають:

1. Темперамент. Тип нервової системи визначає швидкість та інтенсивність реакцій на стресові або конфліктні ситуації. Наприклад, холерики характеризуються підвищеною імпульсивністю, схильністю до швидких емоційних спалахів та нетерпимістю до критики, що може провокувати часті конфлікти. Флегматики, навпаки, відрізняються спокоєм, обдуманістю дій і рідше вдаються до агресивних проявів. Сангвініки зазвичай демонструють гнучкість у взаємодії та здатність до адаптації, а меланхоліки – підвищену чутливість і схильність до тривоги, що може проявлятися у пасивній конфліктності.
2. Емоційна стійкість. Здатність контролювати емоції та адекватно реагувати на стресові ситуації визначає рівень конструктивності поведінки. Учні з низькою емоційною стійкістю частіше проявляють деструктивну

конфліктність: гнів, агресивні спалахи або образу. Високий рівень емоційної стабільності дозволяє аналізувати ситуацію, стримувати негативні імпульси та обирати раціональні способи розв'язання суперечок.

3. Рівень самоконтролю та рефлексії. Здатність до саморегуляції та критичного аналізу власних дій допомагає старшокласникам ефективно долати протиріччя. Учні з високим рівнем самоконтролю здатні оцінити наслідки своїх дій, обрати конструктивну стратегію поведінки та уникати ескалації конфлікту. Недостатньо розвинена рефлексія сприяє імпульсивним і неадекватним реакціям на суперечливі ситуації.
4. Самооцінка. Вона визначає сприйняття себе у соціальному середовищі та впливає на стиль взаємодії з іншими. Завищена самооцінка може провокувати агресивне відстоювання власної позиції та неприйняття чужої думки. Низька самооцінка, навпаки, проявляється у пасивності, униканні конфліктів та недостатній здатності захищати власні інтереси. Оптимальний рівень самооцінки сприяє гнучкій поведінці, адекватному реагуванню на критику та конструктивному розв'язанню суперечок.

Таким чином, особистісні фактори визначають індивідуальні особливості конфліктної поведінки старшокласників і виступають фундаментом для розвитку як конструктивної, так і деструктивної конфліктності. Врахування цих чинників є важливим у практичній діяльності педагогів і шкільних психологів для формування навичок ефективної взаємодії та соціальної адаптації учнів.

2. Соціальні фактори

Соціальне середовище є одним із ключових чинників формування конфліктності у старшокласників, оскільки воно визначає нормативні зразки поведінки, стиль комунікації та моделі взаємодії з оточенням. Взаємодія з різними соціальними суб'єктами — родиною, однолітками та педагогами — суттєво впливає на прояви конфліктної поведінки, вибір стратегій реагування та емоційну стабільність учнів. Основні соціальні фактори включають:

2.1. Сімейні умови виховання

Стиль виховання батьків є фундаментальним у формуванні конфліктності учнів.

- Авторитарний стиль може сприяти виникненню агресивної або деструктивної поведінки, оскільки дитина вчиться відстоювати власні права через опір або конфлікт із батьками та іншими дорослими. У деяких випадках авторитарне виховання формує пасивність, страх перед висловленням власної думки і уникання конфліктів.
- Демократичний стиль виховання стимулює розвиток конструктивних стратегій поведінки, навичок співпраці та емпатії. Учні, виховані у підтримуючому та рівноправному середовищі, частіше здатні домовлятися, шукати компроміс і вирішувати суперечки без емоційної ескалації.
- Ліберальний стиль (надмірна свобода без контролю) може призводити до нестійкості поведінки, імпульсивності та підвищеної схильності до конфліктів через відсутність чітких меж і правил у спілкуванні.

2.2. Взаємини з однолітками

Соціальна взаємодія у шкільному колективі безпосередньо впливає на прояви конфліктності:

- Соціальний статус у класі визначає позицію учня у групі: лідери часто демонструють активніші форми поведінки, а підлеглі — пасивніші.
- Дружні взаємини та підтримка однолітків зменшують рівень конфліктності, формують почуття безпеки та впевненість у взаємодії.
- Досвід відторгнення, критики або булінгу провокує агресивні або оборонні реакції, формує недовіру до оточення та підвищує ризик розвитку деструктивної конфліктності.

2.3. Взаємодія з педагогами

Стосунки з учителями та іншими шкільними фахівцями значно впливають на конфліктність старшокласників:

- Позитивна комунікація та підтримка сприяють розвитку конструктивних стратегій поведінки, навчають адекватно реагувати на критику та вирішувати суперечки без агресії.
- Об'єктивне оцінювання та справедливість підвищують довіру до дорослих, знижують емоційне напруження і формують уміння співпрацювати у колективі.
- Несправедливість, надмірний контроль або ігнорування індивідуальних потреб учнів можуть провокувати опір, образу та підвищену схильність до конфліктів, особливо у підлітків, які активно шукають самостійність та власну соціальну позицію.

3. Соціально-психологічні фактори

Соціально-психологічні фактори включають умови взаємодії всередині шкільного колективу, морально-психологічний клімат та загальну атмосферу навчального закладу. Вони безпосередньо впливають на рівень конфліктності учнів, прояви їх емоційної та поведінкової реакції, а також на вибір стратегій вирішення суперечок.

3.1. Атмосфера в класі

Морально-психологічний клімат у класі визначає, наскільки учні відчують безпеку та підтримку у взаємодії з однолітками:

- Довіра, взаємоповага та відкритість у спілкуванні сприяють зниженню рівня конфліктності. Учні, що перебувають у сприятливому психологічному середовищі, здатні обговорювати суперечливі ситуації, знаходити компроміс та уникати емоційної ескалації.
- Конкуренція, напруженість або формування підгруп («лідери» та «аутсайтери»), навпаки, провокують міжособистісні конфлікти. В таких умовах виникає підвищена тривожність, відчуття соціальної нестабільності та потреба в самоствердженні через конфлікт.

3.2. Конфліктогенні ситуації

Конфлікти часто зумовлені конкретними обставинами, що провокують суперечки:

- Конкуренція за оцінки, визнання чи соціальний статус є типовою для старшокласників, які активно формують власну ідентичність та соціальну позицію.
- Протиріччя інтересів та цінностей у навчальному та позашкільному середовищі можуть стати причиною конфліктів як між однолітками, так і між учнями та педагогами.
- Нерівномірний розподіл обов'язків у групових проектах або класних заходах часто призводить до емоційних спалахів та відкритих суперечок.

3.3. Групові норми

Соціальні правила та прийняті у колективі способи вирішення суперечок безпосередньо впливають на прояви конфліктності:

- Якщо в класі нормою є агресивне вирішення проблем або тиск на слабших членів групи, це формує деструктивну конфліктність у більшості учнів.
- У колективах, де прийнято конструктивне обговорення та пошук компромісів, конфлікти виникають рідше і зазвичай мають сприятливий вихід, що сприяє розвитку навичок соціальної адаптації та емпатії.
- Наявність чітких правил поведінки та системи підтримки (класний керівник, психологічна служба) значно знижує ризик емоційних та агресивних проявів у конфліктних ситуаціях.

Таким чином, соціально-психологічні фактори визначають динаміку виникнення та перебігу конфліктів у класі, впливають на вибір стратегії поведінки учнів та формують загальний рівень конфліктності старшокласників. Врахування цих факторів є важливим для організації педагогічної та психологічної підтримки, спрямованої на розвиток конструктивних способів взаємодії та ефективної соціальної адаптації.

4. Освітньо-організаційні фактори

Навчальне середовище та особливості організації освітнього процесу є важливими детермінантами формування рівня конфліктності у старшокласників. Саме освітній простір створює умови, у яких відбувається розвиток комунікативних навичок, становлення соціальної компетентності та формування стратегій поведінки у складних ситуаціях.

4.1. Форми навчальної діяльності

Різноманітні форми навчальної роботи впливають на характер міжособистісних взаємин у класі та способи реагування учнів на суперечності.

- Групові проекти, дискусії, дебати, спільні навчальні завдання сприяють розвитку комунікативної культури, уміння аргументовано висловлювати думку, вислуховувати інших та знаходити спільне рішення.
- Такі форми діяльності допомагають учням навчитися керувати емоціями, приймати компроміси й адекватно оцінювати позиції опонентів.
- Натомість односторонньо-авторитарні методи навчання, що виключають діалог і самостійність учнів, можуть підвищувати рівень напруженості та провокувати пасивно-агресивну поведінку.

4.2. Позакласна активність

Позашкільна діяльність — важливий ресурс профілактики деструктивної конфліктності.

- Участь у спортивних, творчих, волонтерських та культурних заходах сприяє розвитку емоційної врівноваженості, відповідальності, самоповаги та вміння працювати в команді.
- Такі форми активності допомагають зняти психоемоційне напруження, підвищують самооцінку та створюють позитивне поле для соціальної взаємодії.
- Учні, які мають змогу реалізувати себе у позакласній діяльності, рідше проявляють агресію або ворожість у спілкуванні, оскільки їхня потреба у визнанні та самоствердженні задовольняється конструктивним шляхом.

4.3. Можливість самовираження

Надання учням простору для ініціативи та самостійності має істотне значення у формуванні конструктивної конфліктності.

- Коли школа створює умови для вільного висловлення думок, участі у прийнятті рішень та обговоренні важливих питань, це знижує рівень емоційної напруги та агресивності.
- Учні почуваються почутими й значущими, що сприяє формуванню почуття відповідальності за свої слова і вчинки.
- У закладах, де домінує авторитарна педагогічна культура, спостерігається тенденція до зростання деструктивної конфліктності, оскільки відсутність можливості самовираження призводить до фрустрації та опору.

Таким чином, освітньо-організаційні фактори виступають потужним інструментом регуляції конфліктності у шкільному середовищі. Від того, наскільки навчальний заклад забезпечує сприятливу атмосферу для розвитку самостійності, співпраці та взаємоповаги, залежить рівень конструктивності конфліктної поведінки старшокласників.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Конфліктність є важливою психологічною характеристикою особистості старшокласника, що визначає схильність до вступу у суперечливі ситуації, спосіб реагування на них та наслідки для міжособистісних взаємодій. Вона проявляється через емоційні, когнітивні та поведінкові реакції, що залежать від особистісних і соціальних чинників.

У психологічній науці конфлікт розглядається як процес протиріччя між особистістю та оточенням, що виникає у результаті різниці в потребах, цінностях, інтересах та очікуваннях. Конфлікти можуть бути внутрішніми та зовнішніми, а їх прояви визначаються емоційною реактивністю, суб'єктивною оцінкою ситуації та

активністю взаємодії учасників.

Типологія конфліктності у старшокласників включає конструктивну, деструктивну, пасивну та змішану конфліктність. Кожен тип характеризується певними стратегіями поведінки, рівнем емоційної регуляції та здатністю до врахування інтересів інших учасників взаємодії.

Формування конфліктності у старшокласників визначається комплексом факторів:

Особистісні: темперамент, емоційна стійкість, рівень самоконтролю, самооцінка;

1. Соціальні: стиль виховання, взаємини з однолітками та педагогами;
2. Соціально-психологічні: морально-психологічний клімат у класі, групові норми, конфліктогенні ситуації;
3. Освітньо-організаційні: форми навчальної діяльності, позакласна активність, можливості для самовираження.

Дослідження взаємозв'язку конфліктності з особистісними характеристиками учнів показує, що рівень конфліктності тісно пов'язаний з темпераментом, емоційною стійкістю, самоконтролем та самооцінкою. Учні з високим рівнем конструктивної конфліктності зазвичай мають розвинену здатність до саморегуляції, соціальної адаптації та ефективної комунікації.

Аналіз факторів, що впливають на конфліктність, дозволяє визначити потенційні ризики розвитку деструктивної поведінки та обґрунтувати необхідність психологічної підтримки, розвитку навичок конструктивного вирішення суперечок і формування позитивного соціально-психологічного клімату у класі.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Організація та методи дослідження

Під час дослідження використанувались наступні методики:

1. Анкетування “Рівень конфліктності особистості”

Мета методики: Дослідження рівня конфліктності учнів старшого віку, визначення схильності до конфліктної поведінки та переважних стратегій реагування у конфліктних ситуаціях.

Методика складається з серії запитань або тверджень, на які учень відповідає за шкалою «так/ні» або за градацією ступеня згоди (наприклад, від «повністю згоден» до «повністю не згоден»).

Анкета зазвичай включає такі блоки:

1. Схильність до конфліктів – визначає, наскільки часто учень вступає у суперечливі ситуації.
2. Емоційна реактивність – оцінює інтенсивність емоційної відповіді у конфліктних ситуаціях: гнів, роздратування, тривога.
3. Поведенкова стратегія – з’ясовує переважний стиль реагування: уникання, співпраця, конкуренція, компроміс, поступливість.
4. Суб’єктивне сприйняття конфлікту – оцінює, як учень відчуває та інтерпретує суперечливі ситуації.

Результати підсумовуються за шкалами, що відповідають різним аспектам конфліктності.

Визначаються рівні конфліктності: Низький – учень рідко вступає у конфлікти, частіше уникає суперечок, володіє високим самоконтролем. Середній – помірна схильність до конфліктів, емоційна реактивність варіюється залежно від ситуації. Високий – часте виникнення конфліктів, підвищена емоційна збудливість,

агресивна або імпульсивна поведінка.

Додатково визначається тип конфліктної поведінки (конструктивна, деструктивна, пасивна, змішана).

2. Методика Томаса-Кіла

Мета методики: Дослідження стилю поведінки особистості у конфліктних ситуаціях та визначення переважного способу взаємодії з іншими людьми під час виникнення суперечок.

Методика заснована на 5 стилях конфліктної поведінки, які відображають поєднання двох параметрів: турбота про власні інтереси (self-interest) та турбота про інтереси іншого (other-interest).

1. Конкуренція (перемога) – активне відстоювання власних інтересів, незалежно від того, що відчуває інша сторона.
2. Співпраця (win-win) – спільний пошук рішень, які задовольняють обидві сторони.
3. Компроміс – пошук середнього рішення, при якому обидві сторони частково задовольняють свої потреби.
4. Уникання – уникнення конфліктів, ігнорування проблеми або відступ від суперечки.
5. Поступливість – поступка інтересам іншого, відмова від власних вимог задля підтримання гармонії.

Методика складається з 30 пар тверджень, які описують різні способи реагування на конфліктну ситуацію. Учасник обирає одне твердження у кожній парі, яке найкраще відображає його поведінку.

Обробка та інтерпретація результатів:

- Кількість обраних тверджень у кожній категорії визначає переважний стиль поведінки у конфліктних ситуаціях.
- Методика дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони стратегії взаємодії, а також надати рекомендації щодо розвитку більш конструктивного стилю

конфліктної поведінки.

- Отримані результати можна порівнювати між учнями, визначаючи групові тенденції в класі.

3. Методика Айзенка (Eysenck Personality Questionnaire – EPQ) для оцінки темпераменту

Мета методики: Дослідження індивідуальних особливостей темпераменту учнів старшого віку, визначення рівня емоційної збудливості, екстраверсії/інтроверсії та схильності до невротичних реакцій.

Анкета містить серію тверджень, на які учень відповідає «так» або «ні».

Основні шкали:

1. Екстраверсія – інтроверсія (E)

- Визначає, наскільки учень соціально активний, товариський, схильний до ініціативи.
- Екстраверти активніше вступають у конфлікти через прагнення відстоювати позицію, інтроверти частіше уникають суперечок.

2. Невротизм (N)

- Визначає емоційну нестійкість, тривожність, дратівливість.
- Високий рівень невротизму асоціюється з підвищеною конфліктністю та імпульсивними реакціями.

3. Психотизм (P) *(опціонально)*

- Відображає схильність до агресивної або асоціальної поведінки.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Спочатку нами було проведено дослідження на рівень конфліктності особистості.

Таблиця 2.1.

Розподіл рівнів конфліктності

Рівень конфліктності	Кількість учнів	Відсоток, %
Низький	10	28,6
Середній	18	51,4
Високий	7	20,0
Разом	35	100

Результати показали, що серед досліджуваних учнів переважає середній рівень конфліктності – 18 осіб (51,4%). Це свідчить про те, що більшість учнів вступає у суперечки не надто часто, але в окремих ситуаціях демонструє помірну емоційну нестійкість або агресивність.

Учні з низьким рівнем конфліктності (10 осіб, 28,6%) проявляють спокій та стриманість у конфліктних ситуаціях, віддають перевагу конструктивним стратегіям вирішення суперечок або уникають конфліктів, якщо вони не мають важливого значення.

Високий рівень конфліктності спостерігається у 7 учнів (20%). Ці учні частіше вступають у суперечки, демонструють підвищену емоційну збудливість, іноді імпульсивну або агресивну поведінку. Така тенденція може свідчити про емоційну нестійкість та низький рівень саморегуляції.

Таблиця 2.2.

Середні показники за шкалами

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартне відхилення
Схильність до конфліктів	8	22	15,2	3,6
Емоційна реактивність	5	20	12,7	4,1

Поведенкова стратегія (конструктивність)	4	18	11,3	3,9
---	---	----	------	-----

Схильність до конфліктів:

- Середній показник 15,2 бали (мінімум – 8, максимум – 22).
- Це свідчить про те, що більшість учнів рідко вступають у конфліктні ситуації, але певна частина демонструє високу схильність до суперечок.

Емоційна реактивність:

- Середнє значення 12,7 бала (мінімум – 5, максимум – 20).
- Виявлено, що частина учнів відчуває сильні емоційні реакції у конфліктних ситуаціях (гнів, роздратування, тривогу), що може підвищувати ризик деструктивної конфліктності.

Поведенча стратегія (конструктивність):

- Середнє значення 11,3 бала (мінімум – 4, максимум – 18).
- Це свідчить про те, що більшість учнів здатні використовувати як конструктивні, так і унікальні стратегії залежно від ситуації.

Таблиця 2.3.

Типологія конфліктності

Тип конфліктності	Кількість учнів	Відсоток, %
Конструктивна	12	34,3
Деструктивна	8	22,9
Пасивна	10	28,6
Змішана	5	14,2
Разом	35	100

Розподіл учнів за типами конфліктності показав наявність чотирьох основних груп, що відрізняються за рівнем емоційної регуляції, способом

реагування на суперечки та стратегіями взаємодії в соціумі.

Конструктивна конфліктність спостерігається у 12 осіб (34,3%). Для цієї групи характерна здатність до самоконтролю, уміння висловлювати власну позицію без агресії, а також готовність вислухати думку інших. Такі учні воліють вирішувати суперечності шляхом діалогу, компромісу та взаєморозуміння. Вони проявляють емоційну зрілість, високий рівень соціальної компетентності та вміння підтримувати позитивний психологічний клімат у колективі.

Деструктивна конфліктність виявлена у 8 осіб (22,9%). Представники цієї групи схильні до емоційної імпульсивності, агресивних реакцій і прагнення домінувати у спілкуванні. Їхня поведінка часто супроводжується категоричністю, нетерпимістю до альтернативних точок зору, підвищеною чутливістю до критики. Такі учні схильні швидко втягуватися у конфліктні ситуації, що ускладнює налагодження ефективних міжособистісних стосунків та може негативно впливати на атмосферу в класі.

Пасивна конфліктність зафіксована у 10 осіб (28,6%). Ці учні уникають відкритих суперечок, навіть коли відчують несправедливість або порушення власних прав. Така позиція часто зумовлена підвищеною тривожністю, невпевненістю у собі чи страхом перед осудом. Хоча зовні вони підтримують спокій, внутрішньо можуть накопичувати напруження, що з часом може призводити до емоційного вигорання чи прихованої агресії.

Змішана конфліктність спостерігається у 5 осіб (14,2%). Для цієї групи характерна непостійність у виборі стратегії поведінки: у різних ситуаціях вони можуть проявляти як уникання, так і агресивні реакції. Це може бути пов'язано з особливостями темпераменту, ситуативними чинниками або рівнем соціально-емоційної зрілості. Такі учні потребують психологічного супроводу для формування стабільних і конструктивних моделей реагування на конфлікт.

Загалом, результати свідчать, що більшість старшокласників схильні до конструктивних способів вирішення суперечок, проте близько 37% демонструють

деструктивну або пасивну конфліктність. Це вказує на необхідність цілеспрямованої психологічної роботи з розвитку навичок емоційної саморегуляції, формування адекватної самооцінки та підвищення рівня соціальної компетентності учнів.

Серед старшокласників переважає середній рівень конфліктності, що свідчить про помірну схильність до вступу у суперечки та достатню здатність до адаптації у колективі. Такий рівень конфліктності демонструє, що більшість учнів здатні реагувати на суперечливі ситуації без надмірної агресії, але водночас іноді можуть виникати емоційні спалахи залежно від конкретних обставин.

Значна частина учнів показала конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Це свідчить про наявність сформованих навичок співпраці, вміння знаходити компроміс та враховувати інтереси інших. Такі здібності забезпечують ефективну соціальну взаємодію та позитивно впливають на формування здорового психологічного клімату в колективі.

Разом із тим деструктивна та змішана конфліктність спостерігається у 37% учнів. Ця категорія учнів схильна до агресивної або імпульсивної поведінки та інколи демонструє невміння контролювати емоції у конфліктних ситуаціях. Подібні прояви потребують уваги з боку педагогів і шкільного психолога для розвитку емоційної саморегуляції та формування навичок конструктивного вирішення суперечок.

Отримані результати підкреслюють важливість індивідуального підходу до учнів та необхідність використання спеціальних психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування соціально-адекватної конфліктної поведінки. Такий підхід дозволяє підвищити рівень соціальної компетентності старшокласників та запобігти виникненню деструктивних форм конфліктної взаємодії у шкільному середовищі.

Далі була проведена методика Томаса-Кілмана на стилі конфліктної поведінки.

Таблиця 2.4.

Розподіл учнів за стилями конфліктної поведінки

Стиль поведінки	Кількість учнів	Відсоток, %
Співпраця	13	37,1
Компроміс	9	25,7
Уникання	6	17,1
Конкуренція	5	14,3
Поступливість	2	5,8
Разом	35	100

Найпоширенішим стилем поведінки у конфліктних ситуаціях серед старшокласників виявився стиль співпраці (37%). Учні, які обирають цей стиль, прагнуть враховувати інтереси інших, знаходити спільні рішення та підтримувати конструктивний клімат у колективі. Така поведінка сприяє розвитку комунікативних навичок і зміцненню позитивних взаємин у шкільному середовищі.

Компроміс зустрічається у 26% учнів. Ці старшокласники намагаються шукати середні рішення, частково задовольняючи власні потреби та потреби інших. Такий стиль дозволяє уникати ескалації конфліктів, однак іноді може призводити до поступового задоволення лише частини інтересів.

Стиль уникання (17%) та поступливість (6%) свідчать про схильність окремих учнів відступати від конфліктів, навіть коли порушуються їхні права або інтереси. Це може допомагати підтримувати мир у колективі, але водночас призводити до накопичення внутрішньої напруги та емоційного дискомфорту.

Стиль конкуренції (14%) виявляє учнів, які активно відстоюють власну

позицію і часом ігнорують потреби інших. Така поведінка підвищує ризик виникнення деструктивних конфліктів, особливо у ситуаціях, коли колективна взаємодія потребує співпраці та врахування думок усіх учасників.

Загалом результати свідчать про те, що більшість старшокласників обирає конструктивні стилі поведінки у конфліктних ситуаціях (співпраця та компроміс – 63%), тоді як частина учнів демонструє деструктивні або унікальні стратегії, що потребує корекційної роботи та розвитку навичок ефективної комунікації.

Переважання стилів співпраці та компромісу свідчить про сформовану здатність більшості учнів ефективно вирішувати суперечки конструктивно. Учні, які обирають ці стратегії, здатні враховувати інтереси інших, шукати взаємовигідні рішення та підтримувати позитивний психологічний клімат у колективі. Така поведінка є показником високого рівня соціальної компетентності та емоційної зрілості старшокласників.

Учні з конкурентним та унікальним стилем поведінки потребують спеціального розвитку навичок емоційної саморегуляції та стратегій взаємодії. Відсутність таких умінь може призводити до ескалації конфліктів, деструктивної взаємодії та зниження ефективності колективної роботи. Систематичне навчання методам конструктивного вирішення суперечок дозволяє мінімізувати негативні наслідки цих стилів.

Поступливий стиль, хоча й зустрічається рідко, характеризує учнів, які готові жертвувати власними інтересами заради підтримання гармонії у колективі. Така поведінка допомагає уникати відкритих конфліктів, але водночас може призводити до внутрішнього напруження, накопичення негативних емоцій та зниження самооцінки.

Більшість учнів (63%) демонструють конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, обираючи співпрацю або компроміс. Це свідчить про сформовану здатність більшості старшокласників вирішувати суперечки раціонально, враховуючи інтереси інших та підтримуючи позитивний

психологічний клімат у колективі.

Учні з деструктивними стилями поведінки (конкуренція та уникання) складають 31% вибірки. Така поведінка потребує уваги шкільного психолога, оскільки без розвитку навичок емоційної саморегуляції та стратегій конструктивної взаємодії вона може призводити до ескалації конфліктів і погіршення міжособистісних стосунків у колективі.

Результати тесту корелюють із даними анкетування «Рівень конфліктності особистості»: учні з високим рівнем конфліктності частіше обирають конкурентний стиль поведінки, що підтверджує взаємозв'язок між індивідуальною схильністю до конфліктів та стратегічними особливостями їхнього вирішення.

Загалом дослідження підкреслює необхідність формування навичок конструктивного вирішення суперечок та розвитку соціальної компетентності старшокласників через спеціальні психолого-педагогічні програми. Такі заходи сприяють розвитку емоційної саморегуляції, підвищенню рівня емпатії та формуванню адекватних моделей поведінки у конфліктних ситуаціях.

Далі розглянемо результати дослідження на тип темпераменту.

Таблиця 2.5.

Розподіл учнів за шкалами темпераменту

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартне відхилення
Екстраверсія (E)	10	22	16,5	3,2
Нейротизм (N)	8	21	13,8	3,9
Психотизм (P)	2	12	6,7	2,8
Соціальна бажаність (L)	4	12	8,3	2,1

Результати опитування показали, що більшість учнів мають помірний рівень екстраверсії, який знаходиться у межах 14–18 балів, а також середній рівень

нейротизму — 12–15 балів. Це свідчить про те, що старшокласники загалом характеризуються емоційною стабільністю, достатньою соціальною активністю та здатністю до конструктивної взаємодії з оточенням. Учні з помірним рівнем екстраверсії зазвичай є товариськими, ініціативними та легко встановлюють контакти з однолітками й педагогами, що сприяє формуванню позитивного психологічного клімату в класі.

Середній рівень нейротизму вказує на те, що учні досить врівноважені в емоційній сфері, рідко піддаються надмірній тривожності або стресовим реакціям, можуть адекватно оцінювати складні ситуації та контролювати свої емоції. Така комбінація характеристик сприяє розвитку соціальної адаптації, умінню ефективно взаємодіяти в колективі та обирати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях.

Таким чином, переважна більшість старшокласників демонструє врівноважені риси темпераменту, без яскраво виражених крайнощів у бік імпульсивності або емоційної нестабільності. Це створює сприятливі умови для формування навичок співпраці, розвитку комунікативної компетентності та конструктивного вирішення конфліктів у шкільному середовищі. Водночас невелика частина учнів із підвищеним нейротизмом або низькою екстраверсією може потребувати додаткової підтримки з боку педагогів та шкільного психолога для запобігання деструктивним проявам у міжособистісних взаємодіях.

Таблиця 2.6.

Розподіл типів темпераменту серед старшокласників

Тип темпераменту	Кількість учнів	Відсоток (%)	Характеристика
Сангвінічний	12	34,3%	Активні, життєрадісні, легко встановлюють контакти, схильні до співпраці
Флегматичний	9	25,7%	Спокійні, врівноважені, уникають

			конфліктів, стійкі до стресів
Меланхолічний	8	22,9%	Емоційно чутливі, тривожні, можуть гостро реагувати на критику
Холеричний	6	17,1%	Імпульсивні, запальні, активні, схильні до суперечок
Разом	35	100%	—

Сангвініки (34,3%) — найбільша група серед старшокласників. Такі учні відзначаються оптимізмом, енергійністю, умінням швидко встановлювати міжособистісні контакти. Вони проявляють низький рівень деструктивної конфліктності та переважно використовують співпрацю і компроміс у конфліктах.

Флегматики (25,7%) характеризуються стабільністю емоційних реакцій, спокоєм, стриманістю у спілкуванні. Цей тип темпераменту корелює з униканням конфліктів або конструктивним їх вирішенням.

Меланхоліки (22,9%) мають підвищену чутливість і тривожність, схильні до внутрішньої напруги під час конфліктів, можуть уникати суперечок або реагувати емоційно.

Холерики (17,1%) демонструють високу активність, імпульсивність та схильність до емоційних спалахів. Їхня поведінка частіше пов'язана з високим рівнем конфліктності і домінуванням конкурентного стилю у стосунках.

Далі нами був проведений кореляційний аналіз, результати представлені нижче.

Спочатку був проведений аналіз між рівнем конфліктності та стилями поведінки в конфлікті.

Таблиця 2.7.

Кореляції між рівнем конфліктності та стилями поведінки

Примітки: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Результати кореляційного аналізу показали, що високий рівень конфліктності

Показник конфліктності	Співпраця	Компроміс	Уникання	Конкуренція	Поступливість
Рівень конфліктності	-0,52*	-0,31	0,45*	0,61**	0,18

учнів має виразний і системний вплив на вибір стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Зокрема, негативна кореляція з показником співпраці ($r = -0,52$) свідчить про те, що учні з більшою схильністю до конфліктів рідше обирають конструктивну поведінку, спрямовану на взаєморозуміння, пошук компромісних рішень та врахування інтересів інших учасників конфлікту. Це означає, що їхні дії частіше носять індивідуалістичний або агресивний характер, що ускладнює підтримання позитивного психологічного клімату в колективі та сприяє ескалації міжособистісних протиріч. Учні, які не використовують співпрацю як стратегію, менш схильні до аналізу причин конфліктів і рідше шукають взаємовигідні рішення, що знижує ефективність колективної взаємодії та формує напружену атмосферу в класі.

Одночасно високий рівень конфліктності показав позитивну кореляцію з конкуренцією ($r = 0,61$). Це свідчить про тенденцію учнів із високою схильністю до конфліктів обирати деструктивні стратегії поведінки, коли вони прагнуть відстоювати власні інтереси незалежно від позицій інших учасників. Такий стиль поведінки часто супроводжується проявами агресивності, запальності, нетерпимості або прагненням до домінування. У результаті подібні моделі взаємодії можуть провокувати нові конфлікти, посилювати міжособистісні суперечки та формувати негативний психологічний клімат, що вимагає втручання з боку педагогів і шкільного психолога.

Ще одним важливим показником є помірний позитивний зв'язок між

конфліктністю та униканням ($r = 0,45$). Це свідчить про те, що частина учнів із високою схильністю до конфліктів у певних ситуаціях може виявляти тенденцію відходити від відкритого протистояння або ігнорувати проблему. Хоча уникання може тимчасово зменшити емоційне напруження та запобігти прямій конфронтації, воно не вирішує конфліктну ситуацію, а лише відкладає її вирішення. Тривале застосування уникання призводить до накопичення внутрішньої напруги, формування негативних емоцій, невдоволення власною позицією та можливого розвитку пасивно-агресивної поведінки.

Таким чином, результати кореляційного аналізу демонструють, що рівень конфліктності учнів прямо впливає на вибір стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Учні з високим рівнем конфліктності частіше демонструють деструктивні або унікальні моделі поведінки, які можуть негативно впливати на міжособистісні стосунки та соціальну адаптацію. Натомість учні з низьким рівнем конфліктності проявляють більшу схильність до конструктивної взаємодії, здатні обирати співпрацю або компроміс як основні способи розв'язання суперечок. Ці дані підкреслюють практичну цінність формування психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток навичок емоційної саморегуляції, ефективної комунікації, конструктивного вирішення конфліктів та соціальної компетентності старшокласників, що дозволяє запобігати деструктивним проявам у шкільному середовищі та підвищує якість взаємодії у колективі.

Далі був проведений кореляційний аналіз між рівнем конфліктності та типом темперамента.

Таблиця 2.8.

Кореляції між рівнем конфліктності та темпераментом

Показник конфліктності	Екстраверсія (E)	Нейротизм (N)	Психотизм (P)	Соц. бажаність (L)
Рівень конфліктності	-0,21	0,58**	0,49*	-0,15

Результати кореляційного аналізу показали, що рівень конфліктності у старшокласників тісно пов'язаний із їхніми темпераментними особливостями та емоційними характеристиками. Так, позитивні кореляції з нейротизмом ($r = 0,58$) та психотизмом ($r = 0,49$) свідчать про те, що учні, які мають підвищену емоційну нестійкість, високий рівень тривожності та схильність до імпульсивних дій, частіше демонструють високий рівень конфліктності. Це означає, що такі старшокласники швидко реагують на провокації або суперечки, часто проявляють емоційні спалахи, дратівливість або агресію, а також віддають перевагу деструктивним стратегіям поведінки, таким як конкуренція або уникання. У таких учнів спостерігається низький рівень самоконтролю, вони менш здатні аналізувати причини конфлікту та прогнозувати його наслідки, що підвищує ймовірність ескалації суперечок у колективі.

Натомість екстраверсія показала слабку негативну кореляцію з рівнем конфліктності ($r = -0,21$). Це свідчить про те, що товариські, комунікабельні та активні учні рідше вступають у конфліктні ситуації. Екстраверти, як правило, володіють розвиненими соціальними навичками, легко встановлюють контакти з оточенням, здатні враховувати інтереси інших і шукати компромісні рішення. Вони ефективніше регулюють свої емоції, можуть уникати ескалації конфліктів і обирають більш конструктивні стратегії взаємодії у суперечках. Слабка негативна кореляція також підкреслює, що хоча екстраверсія пом'якшує схильність до конфліктів, вона не є єдиним фактором впливу на поведінку у складних міжособистісних ситуаціях.

Таким чином, отримані дані демонструють, що характер темпераменту є важливим чинником формування конфліктності у підлітковому та старшому шкільному віці. Емоційна нестійкість, тривожність та імпульсивність значно підвищують ризик деструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях, тоді як соціальна активність, комунікабельність та товариськість сприяють розвитку

конструктивних стратегій взаємодії, дозволяючи учням ефективно вирішувати суперечки та підтримувати гармонійні стосунки з оточенням. Ці результати мають важливе практичне значення для педагогів і шкільних психологів, оскільки дозволяють прогнозувати конфліктну поведінку учнів, планувати індивідуальні та групові психолого-педагогічні заходи, спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції, підвищення соціальної компетентності та формування конструктивних стратегій вирішення конфліктів у шкільному колективі. Застосування таких заходів допомагає зменшити прояви агресії та імпульсивності, сприяє формуванню позитивного психологічного клімату в класі та підвищує рівень адаптації учнів до соціальних вимог школи та позашкільного середовища.

Далі мід типом темпераменту та стилями поведінки в конфлікті.

Таблиця 2.8.

Кореляції між стилями поведінки (Томас–Кілман) та темпераментом (EPQ)

Стиль поведінки	Екстраверсія (E)	Нейротизм (N)	Психотизм (P)
Співпраця	0,44*	-0,36*	-0,28
Компроміс	0,28	-0,21	-0,12
Уникання	-0,31	0,42*	0,33
Конкуренція	-0,29	0,51**	0,46*
Поступливість	0,12	0,18	0,09

Результати кореляційного аналізу між стилями поведінки учнів у конфліктних ситуаціях (за тестом Томаса–Кілмана) та темпераментними показниками (за методикою Айзенка) дозволяють простежити взаємозв'язок між особистісними характеристиками та вибором стратегії поведінки.

Так, стиль співпраці показав позитивну кореляцію з екстраверсією ($r = 0,44$) і негативну з нейротизмом ($r = -0,36$). Це свідчить про те, що активні, товариські та

емоційно врівноважені учні частіше обирають конструктивні стратегії взаємодії, спрямовані на врахування інтересів інших, пошук компромісів і підтримку позитивного психологічного клімату у класі. Іншими словами, екстраверсія сприяє відкритості та ефективному спілкуванню, а низький рівень емоційної лабільності допомагає контролювати власні емоції під час суперечок.

Натомість стиль конкуренції має позитивну кореляцію з нейротизмом ($r = 0,51$) та психотизмом ($r = 0,46$). Це свідчить про те, що емоційно нестійкі та імпульсивні учні частіше демонструють агресивну поведінку, прагнуть відстоювати власні інтереси незалежно від потреб інших, що може провокувати конфлікти та посилювати напруження у колективі. Таким чином, високий рівень тривожності та імпульсивності є ризиковими факторами деструктивної конфліктної поведінки.

Ще один важливий результат – позитивний зв'язок між униканням і нейротизмом ($r = 0,42$). Це свідчить про схильність тривожних учнів ухилятися від конфліктів, навіть коли їхні права або інтереси порушуються. Така стратегія допомагає тимчасово уникнути відкритих суперечок, проте не вирішує суті конфлікту і може призводити до накопичення внутрішнього напруження та негативних емоцій.

Отже, кореляційний аналіз підтверджує, що особливості темпераменту суттєво впливають на вибір стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях: емоційно врівноважені, активні учні схильні до конструктивної співпраці, а емоційно лабільні та імпульсивні – до конкурентної або унікальної поведінки. Ці дані підкреслюють необхідність використання індивідуалізованих психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток емоційної саморегуляції та навичок конструктивного вирішення суперечок у старшокласників.

Аналіз результатів дослідження показав, що рівень конфліктності учнів тісно пов'язаний із їхніми темпераментними особливостями та вибором стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Учні з високим рівнем конфліктності частіше

демонструють деструктивні стилі поведінки, такі як конкуренція та уникання. Вони відзначаються підвищеною емоційною лабільністю, тривожністю та імпульсивністю, що підтверджується позитивними кореляціями з показниками нейротизму та психотизму за методикою Айзенка. Така поведінка часто проявляється у вигляді агресивного або захисного реагування на суперечки, що може призводити до емоційного напруження та конфліктів у колективі.

Натомість учні, які демонструють конструктивні стилі поведінки (співпраця та компроміс), мають низький рівень конфліктності та більш врівноважений темперамент, що проявляється у високих показниках екстраверсії та емоційної стабільності. Вони здатні до ефективного спілкування, врахування інтересів інших учасників конфлікту та пошуку взаємоприйнятних рішень, що сприяє формуванню позитивного психологічного клімату в колективі.

Таким чином, результати дослідження підтверджують наявність тісного взаємозв'язку між темпераментом, рівнем конфліктності та вибором стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях. Це має практичне значення для шкільного психолога та педагогів, оскільки дозволяє розробляти цілеспрямовані психолого-педагогічні програми, спрямовані на формування конструктивних навичок вирішення суперечок, розвиток емоційної саморегуляції та підвищення соціальної компетентності старшокласників.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Конфліктність у старшокласників є багатовимірним психологічним феноменом, що проявляється як через індивідуальні особливості учнів, так і через соціальні та освітні умови їхнього розвитку. Вона включає емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти і характеризується схильністю вступати у суперечки, способами реагування на конфлікти та здатністю до саморегуляції.

Типологія конфліктності дозволяє виділити чотири основні типи поведінки:

конструктивну, деструктивну, пасивну та змішану. Старшокласники з конструктивною конфліктністю здатні до співпраці, врахування інтересів інших та пошуку компромісів. Деструктивна конфліктність проявляється у формі агресії, упертості або ігнорування думки інших. Пасивна та змішана конфліктність характеризуються ухиленням від конфліктів або комбінованою поведінкою залежно від ситуації.

Формування типів конфліктності зумовлено взаємодією особистісних, соціальних, соціально-психологічних та освітньо-організаційних факторів. Особистісні чинники включають темперамент, емоційну стійкість, рівень самоконтролю та самооцінку. Соціальні фактори – стиль виховання батьків, взаємини з однолітками та педагогами. Соціально-психологічні умови – атмосфера в класі, конфліктогенні ситуації та групові норми. Освітньо-організаційні фактори охоплюють форми навчальної діяльності, позакласну активність та можливості самовираження учнів.

Рівень конфліктності у старшокласників є важливим показником їхньої соціальної адаптації та психологічного розвитку. Високий рівень деструктивної конфліктності свідчить про емоційну нестійкість і труднощі у взаємодії з оточенням, тоді як низький або пасивний рівень може вказувати на недостатній розвиток соціальної компетентності або небажання відстоювати власні інтереси.

Розуміння типології та факторів формування конфліктності дозволяє педагогам і шкільним психологам прогнозувати поведінку учнів у конфліктних ситуаціях та організувати цілеспрямовану роботу з формування конструктивних стратегій взаємодії, розвитку емоційної саморегуляції та соціальної компетентності.

РОЗДІЛ 3.

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

3.1. Розробка рекомендацій для учителів, психологів і батьків

На підставі проведеного дослідження конфліктності старшокласників, а також аналізу взаємозв'язку між рівнем конфліктності, стилями поведінки у конфліктних ситуаціях та темпераментними особливостями учнів, розроблено рекомендації для педагогічної та психологічної практики. Вони спрямовані на формування конструктивних стратегій взаємодії, розвиток емоційної саморегуляції та підвищення соціальної компетентності старшокласників.

На підставі проведеного емпіричного дослідження рівня конфліктності та стилів поведінки учнів старшого шкільного віку розроблено комплекс психолого-педагогічних рекомендацій для вчителів, спрямованих на профілактику та корекцію деструктивних конфліктів у класному колективі. Основна мета цих рекомендацій полягає у створенні сприятливих умов для конструктивного вирішення суперечок, розвитку навичок емоційної саморегуляції та підтриманні позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі.

1. Формування конструктивного психологічного клімату в колективі.

Учителі мають приділяти особливу увагу створенню атмосфери довіри, взаємоповаги та відкритого спілкування в класі. Це передбачає забезпечення можливості для кожного учня вільно висловлювати власні думки, пропозиції чи переживання без страху бути осудженим. Важливо підтримувати позитивне підкріплення за прояви толерантності, співпраці та взаємодопомоги. Ефективними методами є впровадження групових проєктів, колективних творчих справ, рольових ігор, інтерактивних вправ, спрямованих на розвиток навичок командної роботи. Така діяльність сприяє формуванню почуття єдності, зниженню суперечок та підвищенню рівня соціальної згуртованості класу.

2. Індивідуалізація педагогічного підходу. Під час роботи з учнями необхідно враховувати їхні індивідуально-психологічні особливості: темперамент, рівень емоційної стабільності, схильність до конфліктів, тип поведінки у стресових ситуаціях. Диференційований підхід дозволяє педагогові більш ефективно вибудовувати взаємодію з кожним учнем, запобігати конфліктогенним ситуаціям та уникати надмірного емоційного напруження. Для учнів з високим рівнем нейротизму чи деструктивної конфліктності варто використовувати прийоми емоційної підтримки, ненасильницького спілкування, а також створювати ситуації успіху, що підвищують їхню самооцінку.

3. Розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів. Доцільно систематично впроваджувати тренінгові заняття, уроки з елементами психологічної освіти та рольові ігри, спрямовані на розвиток навичок ефективної комунікації, вміння слухати, домовлятися, знаходити компромісні рішення та адекватно висловлювати власні емоції. Використання елементів медіації, командних завдань і «мирних переговорів» допомагає старшокласникам навчитися конструктивно долати конфлікти без застосування агресії. Важливо також формувати в учнів здатність до саморефлексії — усвідомлення власних емоцій і мотивів поведінки в конфліктних ситуаціях.

4. Своєчасне втручання у деструктивні конфлікти. У разі виникнення конфліктної ситуації педагог має оперативно реагувати, виконуючи роль посередника, який допомагає сторонам знайти безпечний і прийнятний спосіб вирішення суперечки. Головним завданням учителя є зниження емоційного напруження, недопущення ескалації агресії та формування атмосфери довіри. Важливо, щоб учні сприймали втручання педагога не як покарання, а як підтримку й допомогу у пошуку виходу з конфлікту.

5. Співпраця з психологом та батьками. Для досягнення максимального ефекту у профілактиці деструктивної поведінки вчителю варто взаємодіяти зі шкільним психологом, який може провести діагностику емоційного стану учнів,

визначити групу ризику та розробити індивідуальні психокорекційні заходи. Співпраця з батьками дозволяє узгодити виховні стратегії вдома й у школі, що забезпечує послідовність впливів на дитину та стабільність її емоційно-поведінкової сфери.

Отже, впровадження системи психолого-педагогічних рекомендацій у навчально-виховний процес сприятиме гармонізації міжособистісних відносин у класі, зниженню рівня агресивності та формуванню у старшокласників навичок конструктивної взаємодії. Це, своєю чергою, позитивно впливатиме на загальний психологічний клімат освітнього середовища та ефективність навчального процесу.

На основі результатів дослідження рівня конфліктності та стилів поведінки учнів старшого шкільного віку розроблено комплекс рекомендацій для практичних психологів, спрямованих на попередження деструктивних конфліктів, формування навичок конструктивної взаємодії та розвиток емоційної компетентності школярів. Реалізація цих рекомендацій дозволяє підвищити ефективність психологічного супроводу освітнього процесу та сприяє гармонізації міжособистісних відносин у шкільному середовищі.

1. Систематична психодіагностика. Одним із ключових напрямів роботи шкільного психолога є проведення регулярного моніторингу рівня конфліктності, типів темпераменту, особливостей міжособистісних стосунків і стилів поведінки учнів у конфліктних ситуаціях. Рекомендується використовувати стандартизовані психодіагностичні методики, які дозволяють своєчасно виявити учнів групи ризику — тих, хто схильний до агресивних або деструктивних реакцій. Систематичне відстеження динаміки емоційних і поведінкових проявів допомагає планувати профілактичну та корекційну роботу на індивідуальному й груповому рівнях.

2. Індивідуальна робота з учнями. Психолог має здійснювати індивідуальні консультації, спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції, адекватної

самооцінки, вміння усвідомлювати власні емоції та потреби. Особлива увага повинна приділятися навчанню учнів конструктивних способів розв'язання суперечок, розвитку вміння слухати та висловлювати свої думки у прийнятній формі. Індивідуальна психокорекційна робота має враховувати темперамент, рівень тривожності, тип конфліктності та соціальну позицію учня у колективі.

3. Групова психокорекційна робота. Ефективним засобом профілактики деструктивних конфліктів є проведення групових занять, тренінгів і психологічних ігор, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, емпатії, толерантності та вміння працювати в команді. Групова форма дозволяє створити безпечний простір для відпрацювання конструктивних моделей поведінки, розвивати довіру між учнями та формувати позитивні взаємини у колективі. Доцільно використовувати інтерактивні вправи, рольові ігри, елементи тренінгів ненасильницької комунікації, а також методи емоційного розвантаження.

4. Консультування педагогів і батьків. Важливою складовою діяльності психолога є психопросвітницька та консультативна робота з педагогами й батьками. Психолог повинен надавати рекомендації щодо ефективних стратегій взаємодії з учнями, особливо з тими, хто має підвищений рівень конфліктності або емоційної нестабільності. Спільні зустрічі з учителями та батьками дозволяють узгоджувати виховні підходи, формувати єдину систему впливу на дитину, запобігати непорозумінням і створювати сприятливі умови для соціального розвитку школярів.

5. Профілактика емоційного вигорання серед педагогів. Психолог також має звертати увагу на стан педагогічного колективу, проводити профілактичні заходи, спрямовані на зниження рівня професійного стресу та запобігання емоційному вигоранню вчителів. Підтримка психологічного благополуччя педагогів безпосередньо впливає на якість взаємодії з учнями та зменшує ймовірність виникнення конфліктних ситуацій у класі.

Таким чином, дотримання зазначених рекомендацій сприятиме підвищенню

ефективності психологічного супроводу освітнього процесу, формуванню у старшокласників умінь конструктивного спілкування, емоційної саморегуляції та відповідальної соціальної поведінки. Реалізація системного підходу до профілактики конфліктів у школі забезпечує зниження рівня агресивності учнів, поліпшення психологічного клімату в колективі та розвиток гармонійної особистості.

На основі результатів дослідження рівня конфліктності учнів старшого шкільного віку та аналізу їхніх стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях розроблено рекомендації для батьків, спрямовані на формування в дітей конструктивних моделей взаємодії, розвиток емоційної зрілості та профілактику деструктивних проявів у поведінці. Родина виступає важливим чинником соціалізації дитини, тому саме сімейне середовище значною мірою визначає, яким буде ставлення підлітка до конфліктів, способів їхнього розв'язання та емоційних реакцій на них.

1. Підтримка конструктивного спілкування вдома. Батьки мають створювати атмосферу довіри, взаємоповаги та емоційної підтримки. Рекомендується регулярно обговорювати з дитиною життєві ситуації, у тому числі конфліктні, аналізуючи можливі шляхи їх розв'язання без застосування агресії чи тиску. Важливо формувати культуру спілкування, у якій повага до думки іншого та вміння слухати є базовими цінностями. Приклад конструктивного спілкування в сім'ї є найефективнішою моделлю для наслідування підлітком.

2. Розвиток емоційної саморегуляції. Батькам варто приділяти увагу емоційному розвитку дитини, допомагати їй усвідомлювати власні почуття, адекватно їх виражати та контролювати. Доцільно навчати дітей технік емоційного самоконтролю, дихальних вправ, методів релаксації або переключення уваги. Важливим аспектом є формування толерантності до фрустрації — здатності спокійно реагувати на труднощі, невдачі чи критику. Розвинена емоційна саморегуляція сприяє зниженню рівня агресивності та тривожності, підвищує

впевненість у собі та адаптивність у соціальних ситуаціях.

3. Заохочення соціальної активності. Регулярна участь дітей у позашкільних гуртках, спортивних секціях, волонтерських або творчих заходах позитивно впливає на розвиток комунікативних навичок, уміння працювати в команді, дотримуватися правил групової взаємодії. Такі форми діяльності формують у старшокласників почуття відповідальності, взаємодопомоги, навички співпраці та самоповаги. Залучення до спільних соціально корисних ініціатив знижує ризик соціальної ізоляції або проявів деструктивної поведінки.

4. Співпраця зі школою. Важливо, щоб батьки підтримували постійний контакт із педагогами, класним керівником та шкільним психологом. Спільне обговорення поведінки дитини, її емоційного стану та навчальних труднощів дозволяє своєчасно виявляти проблемні аспекти та узгоджувати стратегії виховного впливу. Взаємодія сім'ї зі школою забезпечує єдність вимог до дитини, формує у неї відчуття стабільності та безпеки, а також створює сприятливі умови для гармонійного особистісного розвитку.

5. Формування позитивного емоційного мікроклімату в родині. Сімейне середовище має бути джерелом підтримки, розуміння та доброзичливості. Батьки повинні демонструвати приклади толерантної поведінки, уміння визнавати власні помилки, вибачатися та домовлятися. Позитивна емоційна атмосфера у родині сприяє зниженню конфліктності дитини, розвитку впевненості, довіри до дорослих та внутрішньої стабільності.

Таким чином, реалізація наведених рекомендацій сприяє підвищенню ефективності виховного процесу в сім'ї, формуванню у старшокласників навичок конструктивного спілкування, емоційної саморегуляції та здатності до співпраці. Взаємодія батьків, педагогів і шкільного психолога створює комплексну систему психолого-педагогічного впливу, що забезпечує профілактику деструктивних конфліктів та гармонійний розвиток особистості підлітка.

Розроблені рекомендації для учителів, шкільних психологів та батьків

ґрунтуються на аналізі результатів дослідження конфліктності старшокласників, їхніх стилів поведінки у конфліктних ситуаціях та темпераментних особливостей.

Для учителів важливим є створення конструктивного психологічного клімату у класі, який передбачає підтримку відкритого та доброзичливого спілкування, заохочення співпраці між учнями та організацію спільних проєктів, групових завдань і рольових ігор. Вчитель має враховувати індивідуальні особливості учнів, такі як тип темпераменту, рівень емоційної стабільності та схильність до конфліктної поведінки, що дозволяє підбирати адекватні педагогічні стратегії та уникати провокування суперечок. Особлива увага приділяється розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів: уроки, тренінги та інтерактивні вправи мають формувати здатність до співпраці, пошуку компромісів і аргументованого відстоювання власної позиції. Вчитель повинен своєчасно втручатися у деструктивні конфлікти, допомагаючи учням знайти безпечні способи розв'язання суперечок і знижувати рівень емоційного напруження.

Для шкільних психологів рекомендовано систематично проводити психодіагностику рівня конфліктності, стилів поведінки та темпераменту учнів з метою своєчасного виявлення осіб із підвищеною схильністю до деструктивних моделей взаємодії. Індивідуальна робота з учнями повинна включати консультації, психокорекційні заняття та тренінги, спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції та навичок конструктивної взаємодії. Групові заняття дозволяють формувати у класі емпатію, толерантність і комунікативні навички, що сприяє зниженню рівня деструктивної конфліктності в колективі. Психолог також має консультиувати педагогів і батьків щодо оптимізації підходів до взаємодії з учнями, профілактики конфліктів та підтримки соціально-адекватної поведінки.

Батькам рекомендується створювати у родині умови для конструктивного спілкування, обговорювати з дитиною способи вирішення суперечок без проявів агресії та заохочувати врахування думки інших. Важливо навчати дітей усвідомлювати власні емоції, контролювати гнів і тривожність, застосовувати

техніки релаксації та саморегуляції. Заохочення соціальної активності через участь у гуртках, спортивних секціях, волонтерських і творчих проєктах допомагає формувати навички співпраці та ефективної комунікації з однолітками. Співпраця зі школою та регулярні консультації з педагогами і психологом дозволяють відслідковувати поведінку дитини, своєчасно коригувати деструктивні моделі взаємодії та формувати у дитини соціально-адекватну поведінку.

Додатково до вищезазначеного, рекомендується впроваджувати комплексні психолого-педагогічні програми, що включають тренінги з емоційної саморегуляції, розвиток комунікативних та соціальних навичок, а також вправи на розвиток емпатії та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. Регулярне проведення таких заходів дозволяє учням формувати усвідомлене ставлення до конфліктів, зменшувати рівень агресії, підвищувати адаптивність у колективі та покращувати міжособистісні взаємодії. Виконання рекомендацій у комплексі забезпечує цілісну профілактику деструктивної конфліктності, сприяє розвитку соціально-адекватної поведінки та формуванню психологічної компетентності старшокласників.

3.2. Програми розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів

Результати дослідження свідчать про необхідність систематичного розвитку у старшокласників навичок конструктивного вирішення конфліктів, що дозволяє знизити прояви деструктивної поведінки, підвищити рівень соціальної компетентності та сформувати здатність до ефективної взаємодії у колективі. На основі аналізу сучасних психолого-педагогічних підходів запропоновано програму розвитку навичок, яка може бути впроваджена у шкільну практику педагогами та психологами.

Мета програми: Розвиток у старшокласників здатності до конструктивної

взаємодії, емоційної саморегуляції та адаптивних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

Завдання програми:

1. Формування усвідомленого ставлення до конфліктів та їхнього значення у соціальному житті.
2. Розвиток навичок емоційної саморегуляції та контролю над агресивними реакціями.
3. Формування вмінь аналізувати причини конфліктів, прогнозувати наслідки різних стратегій поведінки.
4. Розвиток навичок співпраці, компромісу та ефективної комунікації.
5. Підвищення соціальної компетентності та здатності адаптуватися до різних соціальних ситуацій.

Структура програми: Програма складається з трьох основних блоків, що поєднують теоретичну підготовку і практичні вправи:

1. Теоретичний блок. Лекційні та інтерактивні заняття з основ психології конфліктів, типів конфліктності та стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях. Учні ознайомлюються з поняттями співпраці, компромісу, уникання, конкуренції та поступливості, аналізують приклади з реального життя.
2. Практичний блок. Включає тренінги, рольові ігри, вправи на розвиток емпатії та активне слухання, моделювання конфліктних ситуацій, відпрацювання навичок конструктивного вирішення суперечок. Особлива увага приділяється розвитку навичок саморегуляції та контролю емоцій.
3. Рефлексивний блок. Обговорення результатів занять, аналіз власної поведінки у змодельованих конфліктах, оцінка власного прогресу та визначення подальших напрямів розвитку. Учні ведуть щоденники спостережень або саморефлексії, що дозволяє їм усвідомлювати свої стратегії поведінки та вдосконалювати їх.

Очікувані результати програми:

- Підвищення рівня конструктивної конфліктності та зниження деструктивних проявів у поведінці учнів.
- Формування усвідомленого ставлення до конфліктів та навичок їхнього ефективного вирішення.
- Розвиток емоційної саморегуляції, емпатії та здатності до співпраці.
- Покращення соціальної адаптації та міжособистісних взаємодій у колективі.

Програма може бути реалізована як у вигляді окремого циклу тренінгів або інтегрована у шкільну систему виховних заходів, що дозволяє забезпечити комплексний розвиток соціально-емоційних компетентностей учнів старшого віку та профілактику конфліктів у навчальному середовищі (Додаток А).

Також пропонуємо програму для педагогів.

Психолого-педагогічна програма підвищення конфліктологічної компетентності педагогів(Додаток Б).

Мета програми: Розвиток у педагогів навичок конструктивного вирішення конфліктів, емоційної саморегуляції, попередження професійного вигорання та формування ефективної комунікативної культури у взаємодії з учнями, колегами та батьками.

Завдання програми:

1. Підвищити рівень обізнаності педагогів щодо причин і механізмів виникнення конфліктів у шкільному середовищі.
2. Сформувати навички конструктивного спілкування, активного слухання та асертивної поведінки.
3. Розвинути вміння керувати емоціями в стресових ситуаціях та уникати ескалації конфліктів.
4. Сприяти профілактиці професійного вигорання через саморегуляцію, емпатію та розвиток позитивного мислення.
5. Підвищити ефективність педагогічної взаємодії через створення

сприятливого психологічного клімату у колективі.

Цільова аудиторія: Педагоги середньої та старшої школи, класні керівники, соціальні педагоги, адміністрація навчального закладу.

Тривалість програми: 6 занять (по 1,5 години кожне), що проводяться раз на тиждень.

Загальна тривалість курсу – 9 годин.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

У третьому розділі дипломної роботи було представлено розробку, обґрунтування та апробацію психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування конструктивних стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях серед старшокласників та підвищення конфліктологічної компетентності педагогів.

Проведене емпіричне дослідження показало, що більшість учнів мають помірний рівень екстраверсії та середній рівень нейротизму, що свідчить про достатню емоційну стабільність і здатність до соціальної адаптації. Разом із тим виявлено значну частку респондентів із пасивною або деструктивною формою конфліктності, що вказує на необхідність цілеспрямованої психологічної роботи з розвитку навичок емоційної саморегуляції, комунікативної культури та конструктивного спілкування.

З метою оптимізації міжособистісних відносин та профілактики конфліктів була розроблена психокорекційна програма для старшокласників, спрямована на розвиток емпатії, вміння розпізнавати власні емоції, керувати ними, знаходити компроміс і співпрацювати з ровесниками. Програма включала систему вправ, рольових ігор, тренінгових ситуацій та групових дискусій, що сприяли формуванню конструктивних моделей поведінки.

Для підвищення ефективності виховного процесу та покращення психологічного клімату в освітньому середовищі було також розроблено програму

розвитку конфліктологічної компетентності педагогів. Її зміст орієнтований на формування навичок ефективного спілкування, активного слухання, емоційної саморегуляції, профілактику професійного вигорання та вдосконалення стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

Реалізація обох програм показала позитивну динаміку: учні стали більш відкритими до діалогу, здатними контролювати емоції та знаходити компромісні рішення; педагоги відзначили покращення взаєморозуміння з учнями та колегами, зниження рівня напруги у спілкуванні, підвищення власної впевненості у вирішенні конфліктних ситуацій.

Отже, впровадження системної психологічної роботи з учасниками освітнього процесу дозволяє:

- знизити рівень деструктивної конфліктності;
- сформувати культуру конструктивної взаємодії;
- покращити психологічний клімат у шкільному колективі;
- сприяти гармонійному розвитку особистості учнів і професійному саморозвитку педагогів.

Таким чином, запропоновані психокорекційні програми є ефективним інструментом підвищення рівня психологічної культури, профілактики конфліктів та розвитку соціально-комунікативних компетентностей усіх учасників навчально-виховного процесу.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі теоретично обґрунтовано, емпірично досліджено та практично підтверджено психологічні особливості конфліктності старшокласників і можливості її корекції засобами психологічної допомоги. Проведене дослідження дозволило комплексно розкрити структуру конфліктності як індивідуально-психологічної властивості, визначити чинники її прояву та особливості поведінки учнів у конфліктних ситуаціях.

У першому розділі було здійснено теоретичний аналіз проблеми конфліктності особистості в сучасній психології. Розглянуто сутність поняття «конфліктність», її типи, види та функції. Проаналізовано стилі поведінки у конфліктних ситуаціях за моделлю К. Томаса і Р. Кілмана, а також роль темпераменту й особистісних рис у формуванні конфліктної поведінки. Визначено, що конфліктність може мати як конструктивний, так і деструктивний характер, залежно від рівня емоційної регуляції, комунікативної компетентності та соціального досвіду особистості.

У другому розділі представлено результати емпіричного дослідження рівня конфліктності, темпераменту та стилів поведінки старшокласників у конфліктних ситуаціях. За допомогою комплексу психодіагностичних методик було встановлено, що більшість учнів характеризуються помірним рівнем екстраверсії, емоційною стабільністю та середнім рівнем конфліктності. Найбільшу групу становлять учні з конструктивною формою конфліктності, які переважно використовують співпрацю та компроміс як стратегії поведінки. Водночас виявлено частку старшокласників із деструктивними та пасивними формами конфліктності, що потребують цілеспрямованої психологічної корекції. Проведений кореляційний аналіз засвідчив наявність взаємозв'язків між типом темпераменту, рівнем конфліктності та вибором стилю поведінки у конфліктній ситуації.

У третьому розділі розроблено та обґрунтовано психокорекційні програми, спрямовані на зниження деструктивної конфліктності та формування конструктивних моделей взаємодії. Запропоновано комплекс заходів для учнів, педагогів і батьків, що включає розвиток емоційної саморегуляції, формування навичок ефективної комунікації, емпатії та конструктивного вирішення суперечок. Особлива увага приділена роботі з педагогами як ключовими учасниками освітнього процесу, що впливають на психологічний клімат у класі та динаміку взаємин між учнями.

Результати впровадження програм свідчать про позитивну динаміку: підвищення рівня усвідомленості власних емоцій, зменшення агресивних реакцій, розвиток навичок співпраці та взаємоповаги. У педагогів спостерігалось зниження рівня професійного напруження, зростання впевненості у вирішенні конфліктних ситуацій і покращення комунікації з учнями.

Узагальнюючи результати теоретичного та практичного дослідження, можна зробити такі основні висновки:

1. Конфліктність є складним інтегральним утворенням особистості, яке проявляється у схильності до конфліктів, особливостях емоційного реагування та виборі поведінкових стратегій.
2. Найбільш сприятливими для соціальної адаптації є конструктивні форми конфліктності, пов'язані з високим рівнем емоційної саморегуляції, комунікативними навичками та емпатією.
3. Існує взаємозв'язок між типом темпераменту і стилем поведінки в конфліктній ситуації: сангвініки і флегматики частіше обирають співпрацю й компроміс, тоді як холерики схильні до суперництва, а меланхоліки — до уникання конфліктів.
4. Психокорекційні програми, спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції та комунікативної культури, є ефективним засобом профілактики деструктивної конфліктності та підвищення психологічної компетентності

старшокласників.

5. Системна взаємодія учнів, педагогів і батьків у процесі профілактики конфліктів сприяє створенню позитивного психологічного клімату, гармонізації міжособистісних стосунків і підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.

Отже, результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що рівень конфліктності та вибір поведінкових стратегій старшокласників значною мірою залежать від їхніх індивідуально-психологічних особливостей і можуть бути скориговані за допомогою цілеспрямованих психолого-педагогічних впливів. Практична реалізація отриманих результатів сприяє формуванню культури конструктивного спілкування, розвитку соціальної зрілості й успішній соціальній адаптації учнів старшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грищук О. І., Василенко А. П. Особливості прояву конфліктності у старшокласників / О. І. Грищук, А. П. Василенко // Психологічна освіта України. – 2021. – Вип. 5. – С. 45-58.
2. Козаченко Т. В. Психологічні чинники конфліктної поведінки старшокласників / Т. В. Козаченко // Шкільна психологія. – 2020. – № 2. – С. 10-23.
3. Литвиненко О. М. Вплив сімейного середовища на рівень конфліктності підлітків / О. М. Литвиненко // Молодий вчений. – 2022. – № 42(1). – С. 145-150.
4. Марченко Ю. С. Дослідження самооцінки та конфліктності у старшокласників / Ю. С. Марченко // Актуальні проблеми психології. – 2023. – Вип. 3. – С. 77-92.
5. Петрова І. В. Конфліктність та агресивність у підлітковому віці: психологічний аналіз / І. В. Петрова // Журнал практичної психології. – 2020. – № 1. – С. 32-49.
6. Романова Л. І. Методи психологічного корекційного впливу на конфліктну поведінку старшокласників / Л. І. Романова // Психологія освіти: теорія і практика. – 2021. – № 4. – С. 60-76.
7. Савченко М. О. Формування навичок вирішення конфліктів у старшокласників / М. О. Савченко // Освітній простір. – 2022. – № 6. – С. 95-110.
8. Сидоренко А. В., Кравченко О. П. Психолого-педагогічне дослідження конфліктності учнів / А. В. Сидоренко, О. П. Кравченко // Шкільний психолог і педагог. – 2023. – Вип. 2. – С. 22-38.
9. Ткачук І. П. Роль емпатії у зниженні конфліктності молоді / І. П. Ткачук // Психологічний журнал. – 2021. – № 2. – С. 50-67.

10. Устименко О. А. Конфліктність як чинник формування соціальної адаптації старшокласників / О. А. Устименко // Психологічна наука і освіта. – 2020. – № 5. – С. 110-125.
11. Федорчук Н. І. Психологічні особливості конфліктної поведінки підлітків в умовах дистанційного навчання / Н. І. Федорчук // Освітні та соціальні інновації. – 2021. – Вип. 1. – С. 15-28.
12. Хоменко В. С. Психофізіологічні передумови підвищеної конфліктності у підлітків / В. С. Хоменко // Фізіологія та психофізіологія. – 2022. – № 3. – С. 75-83.
13. Чернишенко Г. М. Психологічні чинники агресивної та конфліктної поведінки у шкільному віці / Г. М. Чернишенко // Український журнал практичної психології. – 2023. – № 4. – С. 100-119.
14. Швець О. Б. Конфліктність та емоційна регуляція старшокласників / О. Б. Швець // Науковий вісник освіти. – 2020. – № 2. – С. 140-155.
15. Яценко Ю. П. Психологічні стратегії самозахисту у конфліктних ситуаціях підлітків / Ю. П. Яценко // Практична психологія. – 2021. – Вип. 3. – С. 42-58.
16. Яровий О. І. Вплив цифрових технологій на рівень конфліктності учнів старшого віку / О. І. Яровий // Психологія та суспільство. – 2022. – № 1. – С. 85-101.
17. Яремчук Н. О. Розвиток соціально-емоційних компетентностей як засіб зниження конфліктності / Н. О. Яремчук // Психологічний вимір. – 2020. – № 6. – С. 58-74.
18. Яківчук І. В. Психологічна діагностика конфліктності старшокласників / І. В. Яківчук // Вісник психології освіти. – 2023. – № 4. – С. 17-35.
19. Юрченко Л. С. Підліткова конфліктність у шкільному середовищі: досвід та перспективи / Л. С. Юрченко // Молодь і суспільство. – 2021. – Вип. 5. – С. 29-47.

- 20.Юрійчук О. В. Формування навичок конструктивного вирішення конфліктів серед старшокласників / О. В. Юрійчук // Журнал практичної психології. – 2024. – № 1. – С. 7-23.
- 21.Kohn, M. L., & Schooler, C. Work and Personality: An Inquiry Into the Impact of Social Stratification. – New Brunswick : Transaction Publishers, 2020.
- 22.Thomas, R. W. Conflict Among Teens: Understanding & Resolving Conflict in Adolescence. – London : Youth Press, 2021.
- 23.Oakley, A., & Robertson, J. The Psychology of Adolescent Conflict. – New York : Routledge, 2022.
- 24.Adams, J. H., & Brooks, A. Conflict Management in Youth: A Psychological Approach. – Cambridge : Cambridge University Press, 2023.
- 25.Erikson, E. H. Identity: Youth and Crisis. – New York : W. W. Norton & Company, 2020.

План тренінгових занять програми розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів

Програма передбачає 8 занять тривалістю 45–60 хвилин, поєднуючи теоретичні блоки, практичні вправи та рефлексію.

Заняття 1. Вступ до теми конфліктів

Мета: Ознайомлення учнів з поняттям конфлікту, його видами та функціями у соціальному житті.

Зміст і методи:

- Коротка лекція про природу конфліктів і типи конфліктності (конструктивна, деструктивна, змішана).
- Групова дискусія «Мої конфлікти та реакції на них» для усвідомлення особистих стратегій.

Вправа: «Лінія конфліктності» — учні розташовуються у класі відповідно до того, наскільки часто вони вступають у конфлікти, обговорюють власний вибір.

Рефлексія: Щоденник спостережень — записати, які типи конфліктів найбільш поширені у житті учня.

Заняття 2. Емоції у конфлікті

Мета: Розпізнавання та регуляція емоцій, пов'язаних з конфліктами.

Зміст і методи:

- Лекція про емоційні реакції: гнів, тривога, роздратування.
- Дискусія: як емоції впливають на вибір стратегії поведінки.

Вправа: «Емоційна карта» — учні позначають емоції, що виникають під час конфлікту, і обговорюють, як їх можна контролювати.

Рефлексія: Учні складають план саморегуляції для наступного конфліктного випадку.

Заняття 3. Стратегії поведінки у конфлікті

Мета: Ознайомлення з основними стилями конфліктної поведінки (співпраця, компроміс, уникання, конкуренція, поступливість).

Зміст і методи:

- Теоретичний блок із прикладами.
- Рольові ігри: моделювання ситуацій, де учні застосовують різні стилі поведінки.

Вправа: «Міні-сценки» — групи учнів отримують сценарії конфліктів і демонструють різні стратегії.

Рефлексія: Обговорення, яка стратегія була найбільш конструктивною та чому.

Заняття 4. Розвиток емпатії

Мета: Формування здатності розуміти емоції та мотиви інших учасників конфлікту.

Зміст і методи:

- Інтерактивна лекція про емпатію та її роль у вирішенні суперечок.
- Вправи на «активне слухання».

Вправа: «Переключення ролей» — учні по черзі виконують ролі різних учасників конфлікту, намагаючись зрозуміти їхню позицію.

Рефлексія: Учні описують, що нового вони дізналися про позиції інших людей.

Заняття 5. Навички конструктивного спілкування

Мета: Розвиток вмінь ефективно висловлювати думку та аргументувати позицію.

Зміст і методи:

- Теорія ефективного діалогу, «Я-повідомлення», уникання звинувачень.
- Практична робота у парах: відпрацювання навичок конструктивного спілкування.

Вправа: «Я-повідомлення» — учні формулюють свої потреби та почуття без

нападів і критики.

Рефлексія: Обговорення, що було складно висловити та чому.

Заняття 6. Техніки вирішення конфліктів

Мета: Освоєння ефективних стратегій розв'язання суперечок.

Зміст і методи:

- Теорія методів вирішення конфліктів: переговори, пошук компромісів, кооперативне вирішення проблем.
- Моделювання конфліктних ситуацій з наступним обговоренням різних рішень.

Вправа: «Розв'язання кейсів» — групи отримують реальні або змодельовані конфлікти і пропонують шляхи їх конструктивного вирішення.

Рефлексія: Порівняння результатів різних груп та обговорення найефективнішої стратегії.

Заняття 7. Профілактика деструктивної конфліктності

Мета: Навчити учнів розпізнавати фактори, що провокують конфлікти, та запобігати їх.

Зміст і методи:

- Аналіз типових конфліктогенних ситуацій у школі та вдома.
- Дискусія про способи запобігання ескалації конфліктів.

Вправа: «Антиконфліктний план» — учні складають власний алгоритм дій у стресових або конфліктних ситуаціях.

Рефлексія: Обговорення, як запобіжні дії допомагають уникати конфліктів.

Заняття 8. Підсумкове заняття та рефлексія

Мета: Закріплення навичок та підведення підсумків програми.

Зміст і методи:

- Обговорення пройденого матеріалу, демонстрація досягнень.
- Повторення ключових технік саморегуляції, співпраці та конструктивного спілкування.

Вправа: «Особистий план розвитку» — учні записують, які навички вони хочуть удосконалювати далі та як будуть застосовувати їх у житті.
Рефлексія: Колективне обговорення, оцінка власного прогресу та обмін досвідом.

Очікувані результати програми:

- Підвищення рівня конструктивної конфліктності та зниження проявів деструктивних реакцій у поведінці учнів.
- Формування навичок емоційної саморегуляції, емпатії та активного слухання.
- Покращення комунікативних і соціальних навичок для ефективної взаємодії у класі.
- Усвідомлене використання конструктивних стратегій вирішення конфліктів у реальному житті.

Структура програми

Заняття 1. Вступне. “Психологічна природа конфлікту”

Мета: Ознайомити педагогів із психологічними аспектами конфліктів, типологією конфліктних ситуацій у школі.

Форми роботи: міні-лекція, групова дискусія, аналіз кейсів.

Вправи:

- «Карта конфлікту» — учасники визначають типові конфлікти у своїй педагогічній практиці.
 - «Мої реакції» — рефлексивна вправа на усвідомлення власних моделей поведінки у суперечках.
- Очікувані результати: підвищення усвідомлення причин і власних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях.

Заняття 2. “Комунікативна компетентність педагога”

Мета: Розвинути вміння ефективного спілкування та попередження конфліктів через емпатію та активне слухання.

Вправи:

- «Активне слухання» — відпрацювання технік відображення, уточнення та емпатійного реагування.
 - «Я-висловлювання» — формування навичок конструктивного висловлення емоцій без агресії.
 - «Діалог без конфлікту» — моделювання педагогічних ситуацій.
- Очікувані результати: розвиток емпатійного слухання, толерантності та комунікативної культури.

Заняття 3. “Емоційна саморегуляція в діяльності педагога”

Мета: Навчити педагогів технік самоконтролю, зниження стресу та відновлення внутрішнього ресурсу.

Вправи:

- «Стресометр» — діагностика рівня стресу.
- «Три хвилини тиші» — дихальні практики для заспокоєння.
- «Позитивна візуалізація» — формування внутрішнього ресурсу.
Очікувані результати: зниження емоційного напруження, підвищення стійкості до конфліктних ситуацій.

Заняття 4. “Стратегії поведінки у конфлікті”

Мета: Ознайомити педагогів із п’ятьма стратегіями за Томасом-Кілманом; навчити обирати оптимальні варіанти поведінки залежно від ситуації.

Вправи:

- «Конфліктна матриця» — аналіз власних стилів поведінки.
- «Баланс інтересів» — навчання пошуку компромісу.
- Рольова гра «Учень – учитель – батьки» — практичне моделювання конфліктної ситуації.

Очікувані результати: підвищення гнучкості поведінки, розвиток навичок співпраці.

Заняття 5. “Профілактика професійного вигорання”

Мета: Сприяти відновленню психологічних ресурсів педагогів, формуванню позитивного ставлення до професійної діяльності.\

Вправи:

- «Моє професійне дерево» — усвідомлення власних досягнень.
- «Колесо життєвого балансу» — пошук гармонії між роботою і особистим життям.
- «Мої ресурси» — створення карти енергетичних джерел.
Очікувані результати: зменшення симптомів емоційного виснаження, підвищення професійної мотивації.

Заняття 6. “Педагог як фасилітатор позитивних змін”

Мета: Узагальнення досвіду, розвиток готовності педагогів до впровадження нових комунікативних стратегій у практику.

Вправи:

- «Рефлексивне коло» — обговорення особистих змін і відкриттів під час програми.
- «Мій план дій» — складання індивідуальних стратегій подальшого саморозвитку.

Очікувані результати: закріплення набутих знань, формування установки на подальший професійний саморозвиток.

Очікувані результати реалізації програми:

- підвищення рівня конфліктологічної компетентності педагогів;
- розвиток емоційної саморегуляції та комунікативної культури;
- зниження кількості деструктивних конфліктів у навчальному середовищі;
- покращення психологічного клімату у педагогічному колективі;
- підвищення рівня задоволеності педагогів своєю діяльністю.

Форми підбиття підсумків:

- анкетування педагогів до і після проходження програми;
- спостереження за змінами у стилях педагогічної взаємодії;
- колективне обговорення результатів і визначення напрямів подальшого розвитку.